

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА
ГЕТЬМАНА**

**Факультет управління персоналу, соціології та психології
Кафедра педагогіки та психології**

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»

**Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія**

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

**на тему «Толерантність до невизначеності у студентів як чинник їхньої
життєстійкості в умовах війни»**

здобувача Костянтина Філоненка _____ (підпис)
Науковий керівник: Людмила МУЗИЧКО _____ (підпис)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією (ЕК) з
атестації здобувачів вищої освіти**

**Завідувачка кафедри: д.п.н., проф.
Марина АРТЮШИНА**

(підпис)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА
ГЕТЬМАНА**

Факультету управління персоналу, соціології та психології

Кафедри педагогіки та психології

галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність	053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»

ПОГОДЖЕНО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник проектної групи (гарант) освітньо-
професійної програми _____ Ліна
КОЛЕСНІЧЕНКО
(підпис) (ім'я, прізвище)
«...» _____ 2023 р.

Завідувач кафедри педагогіки та психології
_____ Марина АРТЮШИНА (підпис)
(ім'я, прізвище)
«...» _____ 2023 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувача Філоненка Костянтина Віталійовича

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Толерантність до невизначеності у студентів як чинник їхньої життєстійкості в умовах війни»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «30» жовтня 2023 р.
№1994-ст

Кваліфікаційна робота виконується на матеріалах вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичних даних, а також Інтернет-джерелах з теми дослідження.

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	Проблема толерантності до невизначеності та життєстійкості у сучасній психології.
Розділ 2	Емпіричне дослідження толерантності до невизначеності як чинника життєстійкості студентів.
Об'єкт дослідження:	процес формування та прояву толерантності до невизначеності та життєстійкості у студентів
Предмет дослідження:	механізми та фактори, що сприяють розвитку толерантності до невизначеності як чинника життєстійкості в умовах війни.
Мета роботи:	дослідження впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів в умовах війни.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1.	Проаналізувати стан теоретичної розробки проблеми впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів.
У розділі 2	Емпірично дослідити особливості зв'язку толерантності до невизначеності та життєстійкості у студентів.
	Визначити зв'язок життєстійкості та толерантності до невизначеності.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

Людмила МУЗИЧКО

(ініціали, прізвище)

«____» _____ 2023р.

**Завдання одержав
здобувач**

(підпис)

Костянтин ФІЛОНЕНКО

(ініціали, прізвище)

«____» _____ 2023р.

Реферат

Толерантність до невизначеності у студентів як чинник їхньої життєстійкості в умовах війни.

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить налічує 38 найменувань. У дослідженні вміщено 4 таблиць, 5 рисунків. Основний зміст викладено на 64 сторінках.

Об'єктом дослідження є процес формування та прояву толерантності до невизначеності та життєстійкості у студентів..

Предметом дослідження механізми та фактори, що сприяють розвитку толерантності до невизначеності як чинника життєстійкості в умовах війни.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи теоретично та емпірично дослідити вплив толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів в умовах війни.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

1. Розглянути питання толерантності до невизначеності як категорію когнітивної психології.
2. Дослідити життєстійкість особистості у забезпеченні джттжеліяльності у мовах війни.
3. Вивчити методику та вибірку дослідження толерантності до невизначеності у студентів як чинника їхньої життєстійкості в умовах війни.
4. Проаналізувати та інтерпретувати отримані результати.

Основні методи дослідження

Теоритичні: аналіз та синтез наукових положень, порівняння та узагальнення підходів до аналізу психологічного феномена, що розглядається у роботі.

Емпіричні «Шкала базових переконань» Р. Янофф-Бульман. «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (в адаптації Т.Д. Шевеленкової та П.П. Фесенка). Тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д.О. Леонтьєва та О.І. Рассказової). «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т.В. Корнілової;

математико-статистичні: методи описової статистики, кореляційний аналіз за Пірсоном (r-Пірсона), однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA.

Основні результати дослідження: Були отримані результати, які показали відсутність прямого впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів. Проте, було виявлено кореляції між толерантністю до невизначеності та переконанням у справедливості світу, а також між міжособистісною інтолерантністю та переконанням у можливості самоконтролю. Результати дослідження підкреслюють складність взаємозв'язку толерантності до

невизначеності та психологічної адаптації в умовах війни, вказуючи на необхідність подальшого вивчення взаємодії толерантності з іншими особистісними та ситуаційними чинниками, а також динаміки толерантності до невизначеності в процесі адаптації до травматичних подій.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що одержані результати та висновки, відкривають перспективи для подальших досліджень у психології, а також можуть бути використані для розробки програм які були б спрямовані на підвищення життєстійкості.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи - 2024.

Рік захисту роботи - 2024.

Ключові слова: Толерантність до невизначеності, життєстійкість, психологічне благополуччя, базові переконання, психологічна адаптація.

В і д г у к

про кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача факультету Управління персоналом, соціології та психології освітньо-професійної програми «Економічна та соціальна психологія»

Філоненка Костянтина на тему

«Толерантність до невизначеності у студентів як чинник їхньої життєстійкості в умовах війни»

Актуальність теми: Життєстійкість як здатність особистості адаптуватися до стресових ситуацій, травм або труднощів, не втрачаючи при цьому психологічної рівноваги та здатності до подальшого розвитку, наразі активно вивчається вітчизняною наукою. В умовах війни студенти стикаються з низкою викликів, які ставлять під загрозу їхнє психоемоційне благополуччя.

Толерантність до невизначеності як здатність ефективно сприймати та адаптуватися до невизначених, непередбачуваних або змінних обставин, може розглядатися у якості ключового фактору, який може підтримувати або покращувати рівень життєстійкості студентів. Вочевидь, припущення про те, що вона може впливати на життєстійкість студентів має під собою підґрунтя.

Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: у процесі роботи здобувач продемонструвала вміння здійснювати теоретичні розвідки та обґрунтовувати емпіричне дослідження, добирати адекватний діагностичний інструментарій, що має достатньо високі психотехнічні характеристики, а також відповідає вимозі щодо україномовної адаптації.

Наявність самостійних розробок автора: здобувач розробив дизайн емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення проявів толерантності до невизначеності, психологічного благополуччя та життєстійкості студентів, вимірювання базових переконань особистості. Для здійснення статистичного аналізу отриманих даних було обрано адекватні методи (кореляційний аналіз за Пірсоном та одно факторний дисперсійний аналіз (ANOVA)).

Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: хоча результати статистичного аналізу засвідчили відсутність впливу толерантності до невизначеності на життєстійкості студентів, було зафіксовано інший вплив: толерантності до невизначеності на формування певних базових переконань особистості (цінність справедливості та самоконтролю). На цьому можна ґрунтувати розробку розвивальних заходів, спрямованих на формування та корекцію базових переконань особистості з метою її адаптації до умов її життєдіяльності.

Наявність недоліків: отриманий результат може великою мірою зумовлюватись тим, що не були виконані вимоги заявленого дизайну дослідження, яке спрямоване на встановлення впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів. Як наслідок, недотримання вимог до формування дослідницької вибірки. В теоретичній частині роботи не достатньо уваги приділено обґрунтуванню вимірювання в емпіричній частині роботи базових переконань та психологічного благополуччя студентів.

Оцінка (в балах) виконаного наукового дослідження з обґрунтуванням та допущення кваліфікаційної бакалаврської роботи до захисту перед ЕК: загалом робота відповідає чинним вимогам та може бути допущеною до захисту перед комісією з пропозицією щодо оцінювання – в межах оцінки С за шкалою ECTS.

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент

Л.В.Музичко

6 червня 2024 р.

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача вищої освіти освітньо-професійної програми «Економічна та соціальна психологія» Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
Філоненка Костянтина на тему
«Толерантність до невизначеності у студентів як чинник їхньої життєстійкості в умовах війни»

Тема кваліфікаційної бакалаврської роботи Костянтина Філоненка є досить актуальною і стосується пошуку адекватного психологічного підґрунтя для ефективної психологічної роботи зі студентами з метою посилення їхньої життєстійкості. Зрозумівши яким чином взаємопов'язані толерантність до невизначеності та життєстійкість, можливо шукати у толерантності до невизначеності чинник посилення життєстійкості студентів.

Автор бакалаврської роботи проаналізував та узагальнив існуючі підходи до вивчення явищ толерантності до невизначеності та життєстійкості, розкрив зміст сучасних досліджень у цих напрямках та встановив значення отриманих їхніми авторами результатів. Для проведення теоретичного дослідження було використано достатню кількість літературних джерел, на основі яких можна скласти враження про напрями розробки відповідних проблем у психологічній науці і оцінити їх з позитивного боку. Слід відзначити вдало підібраний комплекс психодіагностичних методик, а саме «Новий опитувальник інтолерантності до невизначеності» (НТН) Т.В. Корнілової, «Тест життєстійкості» С. Мадді, «Шкала базових переконань» Р. Янофф-Бульман, а також коректність використання методів математичної статистики (відсотковий аналіз, кореляційний аналіз за Пірсоном, однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA). Все це дало змогу студенту зробити необхідний аналіз отриманих даних. Позитивною рисою кваліфікаційної бакалаврської роботи вважаємо використання валідних та новітніх методів вимірювання, які не так часто поки використовуються у науковій роботі. Йдеться, наприклад, про застосування методики «Шкала базових переконань» Р. Янофф-Бульман, що дало змогу дослідити глибинні когнітивні структури, які визначають стійкість особистості до стресу та її здатність долати психотравмуючі події, тобто діагностувати життєстійкість на рівні базових філософських переконань особистості про світ та саму себе. Текст рецензованої роботи дає підстави говорити, що здобувач виявив вміння на достатньому рівні опрацьовувати та узагальнювати теоретичний матеріал, розробляти програму дослідження, аналізувати та інтерпретувати отримані в емпіричному дослідженні результати. Практична значимість висновків і рекомендацій свідчить про важливість розвитку толерантності до невизначеності та життєстійкості як ключових чинників

адаптації студентів до умов війни. Розробка та впровадження психолого-педагогічних програм, що спрямовані на розвиток цих якостей, можуть стати ефективним засобом підтримки психічного та фізичного здоров'я студентської молоді, сприяти їхньому особистісному зростанню та успіху в навчанні та житті.

Зауваження стосуються організації емпіричного дослідження, а саме формування дослідницької вибірки згідно узгоджених критеріїв, що мали мінімізувати вплив сторонніх перемінних. Натомість дане зауваження не знижує значущості виконаної роботи, що відповідає вимогам щодо кваліфікаційних робіт освітнього ступеня «бакалавр» за напрямом «Психологія».

Отже, подана до захисту бакалаврська робота Костянтина Філоненка «Толерантність до невизначеності у студентів як чинник їхньої життєстійкості в умовах війни», у цілому може бути рекомендована до захисту в ЕК і заслуговує позитивної оцінки.

Рецензентка:

докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка відділу психології спілкування
Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України

Галина БЕВЗ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1	15
ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.....	15
1.1. Толерантність до невизначеності як категорія когнітивної психології.	15
1.2. Життєстійкість особистості у забезпеченні життєдіяльності у мовах війни. .	24
Висновок до першого розділу.	32
РОЗДІЛ 2	34
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ.....	34
2.1 .Методика та вибірка дослідження толерантності до невизначеності у студентів як чинника їхньої життєстійкості в умовах війни.	34
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.	37
Висновки до другого розділу	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Тема кваліфікаційної роботи є надзвичайно актуальною в сучасному світі, особливо в контексті триваючих конфліктів і військових дій. Життестійкість, або резилієнтність, визначається як здатність особистості адаптуватися до стресових ситуацій, травм або труднощів, не втрачаючи при цьому психологічної рівноваги та здатності до подальшого розвитку. В умовах війни студенти стикаються з низкою викликів, які ставлять під загрозу їхнє психоемоційне благополуччя. Такі виклики включають не лише безпосередню загрозу фізичній безпеці, але й невизначеність щодо майбутнього, зокрема щодо освітнього процесу, кар'єрних перспектив, а також особистісного та соціального розвитку. Толерантність до невизначеності, тобто здатність ефективно сприймати та адаптуватися до невизначених, непередбачуваних або змінних обставин, стає ключовим фактором, який може підтримувати або покращувати рівень життестійкості студентів.

Дослідження толерантності до невизначеності та її впливу на життестійкість в умовах війни може принести важливі практичні результати. Насамперед, воно дозволить розробити ефективні стратегії психологічної підтримки та інтервенції, спрямовані на зміцнення ментального здоров'я та благополуччя студентської молоді. Зокрема, можуть бути розроблені програми з розвитку навичок адаптації до змінних умов, критичного мислення, емоційного самоконтролю, які допоможуть студентам ефективніше справлятися з невизначеністю та стресом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі когнітивної психології та психології особистості, ініційовані такими вченими як: Дж. Кашані, С. Кобейса, Н. Леоненко, З. Лукашеня, С. Мадді, М. Селігман, М. Чиксентмігаї, Дж. Шепперд, О. Кокун, О. Купрєєва, Л. Сердюк, Т. Титаренко, А. Фомінова, О. Шамич акцентують увагу на розробці концептуальних підходів до вивчення толерантності до невизначеності та механізмів життестійкості. Однак, незважаючи на значний прогрес у цій області, досі залишаються невирішені

питання, зокрема, визначення впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентської молоді в умовах війни.

Об'єктом дослідження виступає процес формування та прояву толерантності до невизначеності та життєстійкості у студентів.

Предметом дослідження є механізми та фактори, що сприяють розвитку толерантності до невизначеності як чинника життєстійкості в умовах війни.

Метою даної кваліфікаційної роботи є дослідження впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів в умовах війни.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні **завдання**:

1. Розглянути питання толерантності до невизначеності як категорію когнітивної психології.
2. Дослідити життєстійкість особистості у забезпеченні джтжєліяльності у мовах війни.
3. Вивчити методику та вибірку дослідження толерантності до невизначеності у студентів як чинника їхньої життєстійкості в умовах війни.
4. Проаналізувати та інтерпретувати отримані результати.

Методи дослідження.

У даному емпіричному дослідженні було використано комплекс психодіагностичних методів для вивчення толерантності до невизначеності, базових переконань про світ, психологічного благополуччя та життєстійкості студентів в умовах війни. Основними методами дослідження виступили психодіагностичне опитування за допомогою стандартизованих психологічних опитувальників та математико-статистичні методи обробки й аналізу отриманих емпіричних даних. Зокрема, було застосовано наступні психодіагностичні методики:

1. «Шкала базових переконань» Р. Янофф-Бульман — для оцінки суб'єктивного світосприйняття та імпліцитної «теорії реальності» особистості. Ця методика містить 32 твердження, згруповані у 8 субшкар, які відображають базові уявлення індивіда про доброзичливість світу, доброту людей, справедливість

устрою, контрольованість подій, роль випадковості, цінність власного «Я», можливість самоконтролю та ступінь особистої удачливості.

2. «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (в адаптації Т.Д. Шевеленкової та П.П. Фесенка) — для вивчення актуального рівня психологічного благополуччя студентів за шістьма компонентами: позитивні стосунки з іншими, автономія, управління середовищем, особистісний ріст, наявність життєвих цілей та самоприйняття.

3. Тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д.О. Леонтьєва та О.І. Рассказової) — для діагностики життєстійкості як системи переконань особистості про себе, світ і ставлення до нього, що забезпечує успішне подолання стресових ситуацій. Опитувальник вимірює такі компоненти життєстійкості, як залученість, контроль та прийняття ризику.

4. «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т.В. Корнілової в перекладі О.М. Гоптаря та І.Є. Злобіної — для визначення ставлення особистості до ситуацій невизначеності за трьома аспектами: толерантність до невизначеності, інтолерантність до невизначеності та міжособистісна інтолерантність до невизначеності.

З метою статистичної обробки отриманих первинних даних було використано методи описової статистики (підрахунок середніх значень, стандартних відхилень), кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона для виявлення зв'язків між змінними), а також однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) для порівняння середніх значень залежних змінних між групами з різним рівнем незалежної змінної (толерантність до невизначеності).

Обрані методи дослідження є валідними, надійними та відповідають принципам об'єктивності, репрезентативності та етичності проведення наукових досліджень у психології. Вони дозволили комплексно та всебічно вивчити взаємозв'язки між толерантністю до невизначеності, життєстійкістю, базовими переконаннями та психологічним благополуччям студентської молоді в умовах воєнного часу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, а також списку використаних джерел, що налічує 38 найменувань. У дослідженні вміщено 4 таблиць, 5 рисунків. Основний зміст викладено на 64 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Толерантність до невизначеності як категорія когнітивної психології.

Толерантність - багатоаспектна категорія, яка актуальна для різних дисциплін і дискурсів різних країн. У той же час багатоаспектність толерантності обумовлює неоднорідність її сприйняття. Представники різних культур вкладають в толерантність власне утримання, а різні дисципліни зосереджені на вивченні певного аспекту

Лінгвістика є однією з наук, яка приділяє толерантності особливу увагу, так як дана категорія є невід'ємною складовою різних типів дискурсів і має безпосереднє відношення до таких широко обговорюваних явищ, як політична коректність і ввічливість. Сучасні дослідники розглядають толерантність в аспекті культури мовлення, мовного етикету, комунікативної компетенції особистості, міжкультурної комунікації; вивчають її з точки зору стратегій і тактик спілкування, мовних форм вираження, а також з позиції протиставлення толерантності вербальної агресії і маніпуляції. Вивченню толерантності присвячені роботи таких дослідників, як І.А. Стернин, К.М. Шіліхіна, Н.І. Формановська, Л.П. Крисін, В.Є. Гольдін, Е.А. Земська, Є.І. Шейгал, О.П. Єрмакова, О.А. Михайлова, І.М. Борисова та ін.

У лінгвістичній літературі не існує єдиного визначення толерантності. І.А. Стернин визначає толерантність як «позитивна моральна якість людини», що припускає наявність у свідомості ментальної («толерантної») установки на «терпимість до думок, переконань і форм поведінки іншої людини», і зазначає міжособистісно-поведінковий статус даної категорії [4]. Крім того, в залежності від сфери прояви толерантності виділяються різні її види: політична, релігійна, економічна і міжособистісна толерантність [8]; релігійна, етнічна, політична, педагогічна, культурна та інші види толерантності [6].

Таким чином, толерантність розглядається як категорія, спрямована на неагресивне, шанобливе ставлення і прагнення зрозуміти культурні, ідейні, особистісні особливості іншої людини.

Дослідники виділяють різні аспекти розуміння толерантності. При позначенні реалізації толерантності в мові використовуються такі терміни, як мовна толерантність [4] та комунікативна толерантність [3]. Розглядаючи ідейну сутність толерантності, дослідники виділяють соціальну толерантність [2], соціокультурну толерантність [7]. При дослідженні категорії толерантності необхідно враховувати, що змістовне наповнення толерантності безпосередньо пов'язано з її філософією, яка полягає в неагресивному, шанобливому сприйнятті «іншого», прагненні до безконфліктного вирішення проблем, умінні вислухати іншу людину і поставити себе на її місце. Реалізується толерантність за допомогою різних мовних і мовних засобів.

З нашої точки зору, категорія толерантності включає в себе соціально-психологічний аспект, який відображає основні ідейні установки даної категорії в контексті соціального різноманіття і суспільних змін. В установках толерантності закладений вектор шанобливого, неагресивного відношення до принципово «іншого», визначені конфліктогенною область, теми спілкування, що вимагають особливого поведінкового і / або лінгвістичного такту.

Проведення великої кількості досліджень толерантності до невизначеності у прикладних сферах діяльності (управління, медицина), зв'язку толерантності із широким спектром пізнавальних, особистісних, поведінкових особливостей людини. Наприклад, креативність, потреба у точності, поведінкова експресія. У цей період було розроблено шкалу Д. Маклейна, опитувальник толерантності до невизначеності Т.В. Корнілової [7].

Таким чином, конструкт толерантності до невизначеності, методологічні підходи до його вивчення та шкали діагностики були розроблені у зарубіжній психології.

У ряді наукових праць, присвячених історії та сучасному стану вивчення толерантності до невизначеності підкреслюються такі тенденції, що ускладнюють збільшення знань про феномен:

- 1) множинність трактувань самого поняття [17];
- 2) складність адекватного перекладу поняття українською мовою [7];
- 3) залежність конструкту від методики виміру [24];
- 4) проблематичність кумулятивного накопичення знання у зв'язку з проблематичністю зіставлення результатів досліджень [17, 24, 34].

Проведені О.А. Кондрашихиною кореляційні дослідження узгодженості результатів діагностики толерантності до невизначеності за допомогою різних методик показали результати:

- 1) Дані, отримані за допомогою різних діагностичних методик, погано або зовсім не узгоджуються між собою.
- 2) Є суттєві складнощі у діагностиці даного феномену існуючим інструментарієм.
- 3) Складності діагностики обумовлені різними підходами до розуміння феномену невизначеності та толерантності до невизначеності [25].

Вперше особистісні особливості, що характеризують толерантну та інтолерантну особистість, були описані Г. Олпорт [49]. Толерантна особистість характеризується здатністю до емпатії, внутрішнім локусом контролю, почуття гумору, орієнтація він. Суб'єкт із низькою толерантністю до невизначеності відчуває стрес, поспішно реагує, уникає невизначених стимулів. При високій толерантності до невизначеності невизначені ситуації/стимули сприймаються як бажані, що кидають виклик, цікаві, людина не виявляє заперечення чи тривоги щодо їхньої складності чи неконгруентності.

З толерантністю до невизначеності пов'язані стійкість до стресу, конфліктів, агресивної поведінки, порушення норм. Надалі дослідниками було доповнено опис відмінностей в особистісних якостях толерантних та інтолерантних до невизначеності людей. Толерантна до невизначеності людина здатна не виносити

поспішних суджень у ситуації суперечливості інформації, має внутрішній локус контролю та схильний спиратися на власні критерії оцінки ситуацій. Інтollerантний, навпаки, – сприймає невизначеність як загрозливу ситуацію, розглядає світ крізь «чорно-білу» призму мислення, виявляє конформізм, приймає поспішні рішення, прагнучи мінімізувати непередбачуваність та суперечливість інформації, що надходить. Теоретично креативності Р. Стернберга прийняття невизначеності одна із елементів креативності, спрямованого процес прийняття і подолання невизначеності розробки нового розумового продукту [29].

Встановлено наявність взаємозв'язку толерантності до невизначеності та таких параметрів, як здатність до інновацій та відкритість нового досвіду. Людина, яка має толерантність до ситуацій невизначеності, вміє відкладати винесення остаточного судження, зберігає мотивацію до творчої діяльності, що сприяє прийняттю ефективних творчих рішень. Є. Носенко та М. Шаповал пропонують розглядати толерантність до невизначеності як «системотворчий особистісний фактор творчої обдарованості» [17, с. 316].

Є.Т. Соколова розглядала толерантність до невизначеності як свідчення сили чи крихкості Я людини. Уникнення невизначеності – це маркер крихкості Я, опору змін, суб'єктивного неблагополуччя. О.С. Віндекер, М.В. Клименських вивчали толерантність до невизначеності як один із психометричних показників антикрихкості [7]. Дійсно, толерантність до невизначеності впливає на широкий спектр індивідуальних особистісних особливостей, таких як можливість вирішення творчих завдань, схильність до ризику, світоглядні установки, соціальна взаємодія, когнітивний стиль, емоційний інтелект, готовність обговорювати свої переживання, психологічну розумність, на що неодноразово вказують [17, 29, 34].

Т.В. Корнілова, на вибірці дорослих людей, виявила наявність зв'язку між прийняттям невизначеності та ризику з вірою у свою компетентність, що маніфестується змінними самоєфективності та емоційного інтелекту, готовністю до ризику [29, с. 194].

Дослідження взаємозв'язку толерантності до невизначеності та психологічного благополуччя на вибірковій сукупності дорослих (від 28 до 42 років) показало, що існує зв'язок між толерантністю до невизначеності та автономією. Автори інтерпретують цей факт наступним чином: «...здатність ефективно діяти в непередбачуваних та несподіваних ситуаціях дають можливість генерувати самостійність та незалежність респондента» [10, с. 149]. Т. Білих дійшла висновку, що навчання у вузі може сприяти розвитку толерантності до невизначеності у студентів (вік від 17 до 22 років) за наявності «витривалості та пластичності у комунікативній та предметній діяльності на рівні психодинаміки» [3, с. 155]. При цьому однією з умов прояву особистісної толерантності є впевненість у своїх можливостях. Дослідження толерантності до невизначеності студентів як регулятора суб'єктної активності особистості авторами було встановлено, що інтолерантним до невизначеності студентам властиво «відсутність автономності», підпорядкування авторитетам, що негативно впливає на конструктивність взаємодії студента зі світом [18].

На прикладі студентської вибірки Є.В. Сараєва та С.Г. Миколаїв виявили взаємозв'язок толерантності до невизначеності та мотивації досягнення. Автори встановили, що, мотивовані досягнення успіху, більш толерантні до невизначеності, а мотивацію досягнення можна назвати однією з рис толерантних до невизначеності людей. Враховуючи те, що мотивація досягнення є предиктором ефективності людини у значній діяльності, дослідники припустили, що мотивація досягнення підвищує його ефективність в умовах невизначеності через підвищення толерантності до неї. На думку авторів, сполучною ланкою між цими феноменами у психіці людини є інтернальний локус контролю: «Впевненість у контрольованості власного життя поєднує мотивацію досягнення та толерантність до невизначеності» [55, с.133].

Двосторонній характер зв'язку привів дослідників до висновку про можливість розвитку толерантності до невизначеності у вигляді спеціальних вправ, а й через розвиток мотиву досягнення. Цікавими нам видалися дані Т.В. Корнілової, отримані

на вибірці респондентів студентського віку, що толерантність до невизначеності не пов'язана з успішністю. При цьому підвищення інтолерантності до невизначеності та готовності до ризику супроводжує нижчу успішність студентів [29, с. 36-37].

На вибірках старшого підліткового та раннього юнацького віку вивчено особливості конструювання майбутнього за різних рівнів толерантності до невизначеності (вік випробуваних від 16 до 18 років). Автори встановили, що респонденти з високим рівнем толерантності до невизначеності позитивно ставляться до свого майбутнього, воно сприймається як комфортне, має детальний план. Респонденти покладаються він, свої сили, сприймають себе як суб'єктів дій, очікують успіху. Нетолерантні до невизначеності респонденти бачать своє майбутнє невизначеним, негативно емоційно забарвленим, конструюють його схематично, потребують допомоги з боку починаючи з етапу планування майбутнього [45].

При вивченні професійного самовизначення підлітків 15-16 років було встановлено, що толерантність до невизначеності не впливає на готовність до професійного самовизначення. Неготові до професійного самовизначення підлітки відрізняються відсутністю автономності при прийнятті рішень та самостійності у діях, очікуваням схвалення з боку авторитетів. Готові до професійного самовизначення підлітки вміють автономно, не очікуючи соціального підкріплення, ухвалювати рішення, самостійно діяти [67, с.3].

Отже, толерантність до невизначеності – конструкт, який має широкий спектр теоретичних тлумачень. Спільним у цих тлумаченнях ми вважаємо підтвердження впливу толерантності чи інтолерантності до невизначеності на перцептивні процеси, психологічні стани та психологічні властивості.

У кризовому соціумі невизначеність стала невід'ємною складовою сучасного життя. Від особистості вимагається здатність нестандартно підходити до вирішення проблем, адекватно і своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються, бути чутливими до протиріч, мати толерантність до невизначеності і в той же час ясно і раціонально мислити.

Життєздатність, успішність, добробут та якість життя людини багато в чому залежать від її здатності справлятися з невизначеністю буття. У психологічній науці така здатність знайшла своє відображення у конструкті «толерантність до невизначеності». Це поняття було введено в середині минулого століття в теорії Т. Адорно та його колег (Р. Сенфорд, Е. Френкель-Брунсвік, Д. Левінсон), і трактувалося як здатність долати складність навколишнього світу [1].

Толерантність до невизначеності є особистісною рисою, що визначає ставлення індивіда до неоднозначних, невизначених, турбуючих ситуацій незалежно від емоційного знака цієї невизначеності. Толерантність до невизначеності характеризується індивідуальною своєрідністю та різним ступенем сприятливості для особистості [4]. Толерантність до невизначеності не обов'язково супроводжує високу креативність, оскільки в дослідженнях це залежить від додаткового фактора завдання, але інтолерантність до невизначеності перешкоджає креативності [2].

Ефективність прийняття рішення та розумових стратегій пов'язується з гнучкістю, але також з умінням збирати і структурувати інформацію, і представляти можливі результати ситуації, тобто долати суб'єктивну невизначеність [2, 4].

Існують вікові особливості толерантності до невизначеності. Чим старший вік, тим більшою мірою толерантність до невизначеності залежить від індивідуальних особливостей особистості, від її провідної діяльності та ступеня структурованості цієї діяльності. Є.Г. Луковицька вивчала розуміння невизначеності у різних професійних групах.

Для осіб художньої спрямованості невизначеність – це, передусім, невизначеність творчого процесу та її результатів, представникам науки – це невизначеність досягнення та підтримки свого соціального статусу, для робочих – невизначеність можливих змін, для студентів – невизначеність розвитку міжособистісних відносин [4].

Серед нових ситуацій у професійно-трудовій сфері – однією з найважливіших для становлення та реалізації особистості – постала ситуація «ненадійної роботи». У зарубіжних дослідженнях феномен ненадійності роботи пов'язують із «почуттям

безпорадності в особистості під час спроби підтримки стабільності своєї роботи; невідповідністю між бажаним та реальним рівнем переживання безпеки; очікуванням змін ... на гірший бік» [5]. І.А. Петрова виділяє психологічні ефекти у ситуації ненадійної роботи: поточні та відкладені у часі; спеціальні (страх безробіття, готовність до подолання труднощів у конкретній сфері та інших.) і загальні (задоволеність життям, рівень депресії та інших.) [5], які, можливо, ставляться й інших ситуацій невизначеності.

Психологічні ефекти включають оцінки і пояснення особистістю складної ситуації, ставлення до різних її аспектів, різні компоненти психологічного благополуччя особистості, готовність до тих чи інших способів додання та інші форми активності [5]. Накопичене психологічне благополуччя здатне купірувати і пом'якшувати негативні ефекти від перебування в невизначеній життєвій ситуації і активізувати конструктивні форми власної поведінки, тобто воно полегшує перехід від загроз, що переживаються, в ситуації ненадійної роботи до способів подолання [5].

Отже, подолання суб'єктивної невизначеності відбувається через сприйняття і усвідомлення людиною наслідків своєї діяльності, призводить до підвищення рівня значимості смислового компонента невизначеності та зниження інформаційного. А також, здатність індивіда справлятися з неоднозначними, невизначеними ситуаціями, що тривожать незалежно від знака цієї ситуації, пов'язана із загальним рівнем психологічного благополуччя особистості.

Для подальшого дослідження будемо притримуватися точки зору Т.В. Корнілової і вважатимемо, що толерантність до невизначеності є відносно стійкою, індивідуально-психологічною особливістю, що відображає здатність особистості функціонувати в умовах невизначеності без вираженого внутрішнього опору та дискомфорту.

Саме поняття толерантності до невизначеності як особистісна характеристика розглянуто вперше у роботах Е. Френкель-Брансвік [13-14]. Автор описує поведінкові диспозиції, пов'язані з низькою толерантністю до невизначеності. На

думку Е. Френкель-Брансвік, толерантність до невизначеності проявляється у таких індивідуальних особливостях, як когнітивний стиль, система переконань, міжособистісне спілкування та соціальна взаємодія, а також поведінка при вирішенні проблем [14].

Істотний внесок у аналіз проблеми толерантності до невизначеності зробили А.Г. Матушанська та Б.С. Алішев. Вони розглянули толерантність до невизначеності у трьох аспектах: толерантність до двозначності, толерантність до невизначеності та толерантність до невідомості [5].

До шкал нового покоління належить шкала толерантності до невизначеності Д. Маклейна. Автор визначає толерантність до невизначеності як спектр реакцій (від заперечення до потягу) на стимули, які сприймаються індивідом як незнайомі, складні, мінливі чи дають можливість кількох принципово різних інтерпретацій [6].

У аналізі проблеми невизначеності передній план виступають різні аспекти ставлення людей до майбутнього.

Відчуття, що «майбутнє не визначено», у будь-якому віці породжує тривогу. Тривога - дуже важливе придбання людини, це інструмент взаємодії з майбутнім. Якщо не звертати уваги на сигнали тривоги, боротися зі звичайною, «нормальною» тривогою, намагатися витіснити її з життя, вона все одно повернеться, тільки ще більш розрослому вигляді, і перетвориться на клінічну, патологічну тривогу [7].

А. Бадью оперує поняттям «готовність до події» — особливість стратегії людини, яка готова до ситуації невизначеності. Бути готовим до події означає бути в суб'єктивному розташуванні, що дозволяє визнати нову можливість. Готувати подію — значить бути розташованою її прийняти, бути в такому стані духу, в якому порядок миру, панівні сили не мають абсолютного контролю над можливостями [8]. Очевидно, невизначеність, окрім неприємних емоцій, містить у собі важливий для суб'єкта позитивний потенціал, який допомагає виробити адекватну позицію щодо невизначеності, відчутти властиві їй позитивні можливості.

Таким чином, правомірно говорити про те, що той тип переживання невизначеності та ставлення до неї, який обирається особистістю, істотно визначає

стратегію відношення суб'єкта до свого майбутнього. Є.Т. Соколова зазначає, що відома толерантність до невизначеності та переносимість амбівалентності можуть свідчити про досягнення індивідуальної зрілості, константності та цілісності «Я», здатного справлятися з тривогами [9].

1.2. Життєстійкість особистості у забезпеченні життєдіяльності у мовах війни.

В епоху радикальних змін, що відбуваються у всіх сферах життя сучасного суспільства, проблема життєстійкості підрастаючого покоління в контексті психологічної безпеки особистості набуває особливої актуальності. Автор концепції життєстійкості С. Мадді визначає цей термін як інтегральну характеристику особистості, яка впливає на успішність подолання людиною життєвих труднощів і включає залучення до процесу життя, готовність контролювати значущі події свого життя та прийняття виклику життя.

Д.О. Леонт'єв, досліджуючи феномен життєстійкості, вказує на те, що саме життєстійкість сприяє активному подолання труднощів, стимулюючи турботу про власне здоров'я та благополуччя, за рахунок чого напруга та стрес, що відчуються людиною, не переростають у хронічні та не призводять до психосоматичних захворювань. Життєстійкість пов'язана зі стійким переживанням людиною своїх дій і подій, що відбуваються навколо подій, як цікавих і радісних (залученість), як результатів особистісного вибору та ініціативи (контроль) і як важливого стимулу до засвоєння нового (прийняття ризику). Розвиваючись в дитинстві через прийняття, підтримку, любов і схвалення батьків та значних дорослих, компоненти життєстійкості перешкоджають виникненню внутрішньої напруги у стресових та важких для людини ситуаціях [2].

Розглядаючи життєстійкість як базовий ресурс подолання, систему установок та переконань, здатність та готовність суб'єкта діяти, Л.Б. Воронкіна робить дуже істотний висновок у тому, що особистість психологічно життєстійка обізнана про існування різних джерел небезпеки, розуміє, що у світі є передумови попередження і

подолання небезпечних ситуацій; ця особистість займає активну суб'єктну позицію. Більше того, особистість, якій властива життєстійкість, упевнена, що поряд із зовнішніми передумовами до збереження безпеки існує внутрішня готовність до того, щоб уникнути небезпеки за допомогою цілеспрямованої та успішної діяльності з урахуванням стратегії безпечної поведінки [1].

У циклі дитячого розвитку підлітковий період займає особливе становище, тому що в цей час відбувається перехід від однієї епохи до іншої — перехід від дитинства до дорослості. Розвиток соціальної дорослості загалом є процес становлення готовності підлітка до життя у суспільстві дорослих як його повноправного та повноцінного члена. Т.В. Драгунова зазначає, що у підлітковому періоді розгортається дуже важливий етап цього процесу у вигляді становлення якісно нових утворень — елементів дорослості, які виникають внаслідок розбудови самосвідомості, типу відносин з дорослими та однолітками, навчально-пізнавальної діяльності, морально-етичних інстанцій, що опосередковують діяльність, поведінку та відносини підлітків

Процес становлення дорослості хіба що подвоює природу труднощів і труднощів, із якими стикаються сучасні підлітки. Проблемі вивчення життєстійкості та її взаємозв'язку з особистісними особливостями присвячено чимало досліджень.

У численних дослідженнях життєстійкість розглядається як фактор подолання стресу, як фактор успішної адаптації та особистісної резистентності, як внутрішній ресурс особистості і як ресурс подолання важких життєвих ситуацій, як акмеологічна характеристика тощо. підлітків, студентів різних вузів, спортсменів, дітей-сиріт, співробітників МВС та МНС, представників льотно-технічних професій, учасників булінгу. Результати практично всіх досліджень дозволяють зробити висновок про те, що життєстійкість впливає на всі особисті властивості, що вивчаються в сучасних дослідженнях, а з підвищенням життєстійкості відбувається гармонізація відносин між особистістю та соціальним середовищем.

У вітчизняній психології життєстійкість почала вивчатися порівняно недавно, але вже є досить цікаві дослідження. Так, Є.І. Рассказова у своїх дослідженнях

встановила, що життєстійкість сприяє підтримці загальної вітальності та активної діяльності людини. Дослідження Л.А. Олександрової показали, що високий рівень життєстійкості сприяє успішній особистісній адаптації, а також перешкоджає підвищенню тривожності та виникненню напруги у адаптаційний період. Також було встановлено, що життєстійкість негативно пов'язані з депресивністю, використанням неадаптивних копінг механізмів, і навіть деякими симптомами посттравматичного стресового розладу [1].

Термін *hardiness*, введений С. Мадді, з англійської перекладається як «фортеця, витривалість». Д.О. Леонтьєв запропонував позначати цю характеристику російською як «життєстійкість». С. Мадді визначає життєстійкість як інтегральну особистісну межу, відповідальну за успішність подолання особистістю життєвих труднощів [5]. Д.О. Леонтьєв та Є.І. Рассказова вказують, що життєстійкість розуміється як система переконань людини про себе, світ, відносини зі світом. Високий рівень життєстійкості сприяє оцінці подій як менш травмуючих та успішному впоранню зі стресом [6]. Як зазначає Д.А. Леонтьєв, ця особистісна змінна характеризує міру здатності особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість та не знижуючи успішність діяльності [6].

Життєстійкість є ключовою особистісною змінною, що опосередковує вплив стресогенних факторів (у тому числі хронічних) на соматичне та душевне здоров'я, а також на успішність діяльності. Ставлення людини до змін, до власних внутрішніх ресурсів, оцінка їм можливості керувати змінами, що відбуваються, дозволяють визначити здібності особистості до подолання як з повсякденними труднощами, так і з екстремальним характером [4]. Тому цілком логічно припустити, що життєстійкість пов'язана з толерантністю до невизначеності. Вважається, що толерантність до невизначеності пов'язана з креативністю і навіть сприяє їй, оскільки завдяки толерантності до невизначеності людина може продуктивно діяти в нових, несподіваних умовах, у ситуаціях, що характеризуються недоліком інформації, засобів і способів дії в них [9].

Сучасні дослідники перспективи майбутнього що неспроможні однозначно виділити групи чинників її формування з огляду на те, що у кожному індивідуальному разі одні чинники можуть переважати з інших. За джерелом впливу, проте, ці чинники зазвичай поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх, поряд з особистісними цінностями, прагненнями і переконаннями, слід віднести і толерантність до невизначеності.

У сучасній психологічній науці зазвичай багато уваги приділяється питанням протистояння особистості деструктивним впливам. Все частіше в назвах досліджень можна зустріти терміни «вітальність», «життєзабезпечення», «життєстійкість», «життєвість», «життєздатність» та ін.

Категорія власної поведінки увійшла до психологічної науки відносно недавно. Своє поведінка, будучи адаптаційною складовою, сприймається як арсенал усвідомлених дій та рішень особистості, завдяки яким вона справляється з труднощами повсякденного та екстремального стресу. Гнучкість, варіативність подолання, адекватність ситуації, визначає міру успішності у досягненні балансу взаємовідносин людини із середовищем. Умовно можна назвати, що копінг виконує реалізує функцію, тобто. сприяє забезпеченню адаптації особистості з урахуванням потенційних ресурсів, мають ширшу природу. За визначенням Д.О. Леонтєва життєстійкість «характеризує міру здатності особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи у своїй внутрішню збалансованість і знижуючи успішність діяльності. Вона являє собою систему переконань про себе, про мир, про відносини зі світом» [5].

С.А. Богомаз спільно з колективом учених було здійснено низку досліджень, присвячених вивченню життєстійкої особистості. Отримані дані дозволяють скласти докладний її «психологічний портрет». Життєстійка людина високо осмислює власне життя, задоволена минулим і справжнім життям, яке сприймається ним як цікаве та емоційно насичене. Особа з високою життєстійкістю позитивно оцінює себе і навколишній світ, певною мірою схильна спотворювати реальність, створюючи ідеальну картину світу.

Такий спосіб сприйняття навколишнього світу дозволяє абстрагуватися від «дрібниць життя» та формулювати чіткі цілі на майбутнє. При цьому особистість демонструє високий рівень активності та цілеспрямованості, завдяки яким вона з інтересом входить у життєві події, прагне володіти ситуацією та керувати власним здоров'ям.

Життєстійкій людині властивий високий емоційний інтелект і здатність адекватно керувати своїми та чужими емоціями. Дослідниками підтверджено зв'язок життєстійкості з гнучкістю мислення, креативністю, високою соціально-психологічною адаптованістю та загальним психологічним благополуччям особистості [1].

Таким чином, життєстійка людина не тільки здатна зберігати «віру в себе і свої сили», у позитивний результат будь-якої ситуації, але також вміє ефективно перебудовувати власні установки, навички та здібності у відповідність до трансформації отриманого досвіду.

Життєстійка людина здатна вибірково підходити до вибору копінг-стратегій у тій чи іншій ситуації. Використовує проблемно-орієнтований стиль подолання у ситуаціях, що вимагають і мають можливість вирішення, і емоційно-орієнтований стиль у ситуаціях, що не мають можливості вирішення, при тривалих стресових впливах.

У рамках проведеного дослідження, що має на меті виявлення зв'язку між владною поведінкою і життєстійкістю, М.Р. Хачатурова зазначає, що життєстійкість – це складний конструкт, вплив якого може поширюватися на багато особистісні особливості та аспекти поведінки людини. Життєстійкість виступає у разі якимось «ресурсом» особистості, що дозволяє їй впоратися з важкими життєвими ситуаціями [11].

Автором виявлено позитивний зв'язок життєстійкості з поведінковими стратегіями справляє поведінки, і негативний зв'язок життєстійкості з вибором особистістю емоційно-орієнтованих копінг-стратегій. Компоненти життєстійкості мають різні зв'язки із співвладдою: показники «залученості» та «контролю» пов'язані

як з поведінковими, так і з емоційно-орієнтованими копінгстратегіями, низькі показники «прийняття ризику» пов'язані з такими стратегіями справлення як «відволікання» та «звернення за допомогою до інших людям» [11].

М.А. Фрізен зазначає, що життєстійкість, будучи особливим патерном структури установок та навичок особистості, дозволяє перетворювати зміни на можливості; це каталізатор, який дозволяє трансформувати негативні враження на нові можливості. Автор зазначає важливу функцію життєстійкості особистості – потенційний адаптивний ресурс [10].

Є.В. Картавішкіна розглядає поняття життєстійкості та подолання в контексті сенсожиттєвої кризи тридцяти років особистості. Автор вважає справедливим розгляд особистісних утворень як базового фактора формування індивідуальної сенсожиттєвої стратегії подолання «психологічного дискомфорту» різного ступеня інтенсивності, що забезпечує тим самим життєстійкість особистості. Життєстійкість описується дослідником як основа самоорганізації особистості, як її здатність до трансформації своєї смислової сфери у кризових ситуаціях.

Компоненти життєстійкості, на думку автора, забезпечують толерантність особистості до невизначеності, яку розуміють як здатність витримувати напругу в кризових ситуаціях. Власне ж поведінка визначається автором як компонент сенсожиттєвої стратегії особистості. Під сенсожиттєвою стратегією розуміється стійка тенденція до певної інтерпретації явищ і подій відповідно до смислових установок, що виникають [3].

Вищеперелічені погляди вчених дозволяють виділити функцію життєстійкості, що потенціює. Словники визначають поняття потенціалу як «сукупність коштів, можливостей у галузі». Етимологічний словник пояснює, що прикметник «потенційний» – запозичений у XIX столітті з французької, буквально він перекладається як «може бути». У психології потенційне розглядається як приховане психічне явище, яке за певних умов може виявитися актуальним [2].

Життєстійкість особистості звичних умовах прихована від уваги, як самої особистості, і оточення, виявляється у ситуації стресового виклику, тривоги,

перебудови звичних поглядів на собі та інших. Стресові події автоматично сприймаються життєстійкою особистістю як підконтрольні, що стимулюють розвиток, що залучають особистість до «справжнього» життя. Життєстійкість не дарма відносять до «базових» характеристик особистості [12]. Підвищуючи успішність діяльності, пізнавальну активність, вона сприяє позитивному соматичному та душевному самопочуттю. Складаючи внутрішній ресурс, підвладний самій людині, життєстійкість дозволяє за будь-яких обставин відчувати цінність і сенс життя.

Поряд із поняттям життєстійкості, інтерес вчених останнім часом приваблює і близька йому категорія життєздатності. Психологами-дослідниками проводиться активний пошук основ, критеріїв, факторів, структури, генези життєздатності. Перше розгорнуте визначення життєздатності у вітчизняній науці запропонували А.І. Лактіоною та А.В. Махнач. Автори розглядають її як «здатність людини до самостійного існування, розвитку та виживання».

Життєздатність – це індивідуальна здатність людини керувати власними ресурсами: здоров'ям, емоційною, мотиваційно-вольовою, когнітивною сферами, у контексті соціальних, культурних і середовищних умов». А.І. Лактіонова зазначає, що життєздатність не є універсальною, беззастережною чи фіксованою характеристикою індивіда; вона змінюється залежно від виду стресу, його контексту та інших факторів, які можна визначити як фактори ризику та захисні фактори, що надають значний вплив на розвиток адаптаційних здібностей індивіда [4].

Є.А. Рильська, провівши аналіз існуючих визначень поняття «життєздатність», приходить до висновку, що часто вони відірвані від так званого «людського життя», або розглядаються вузько, як подолання, подолання ворожих впливів. Для глибокого розуміння сутності терміна автор проводить його лексичний та семантичний аналіз. Використання факторизації при обробці психосемантичних уявлень про феномен життєздатності дозволило отримати кілька базових факторів: «усвідомлене життєлюбність», «самоактуалізаційний», «адаптація», «що реалізує життєву програму», «комунікабельність».

На основі лексичного, семантичного аналізу, осмислення результатів факторизації автор наводить власне визначення поняття «життєздатність» – це інтегральна можливість його якісно своєрідного становлення у сфері соціального буття, що реалізується у формі універсальної сенсотворчої комунікабельності [7].

Запропонована автором трактування орієнтує на розуміння категорії життєздатності, як системи, що стає. Автор вказує на те, що система життєздатності складається не тільки завдяки досягненню гомеостазу-гетеростазу за рахунок адаптації, саморегуляції особистості, не менший вплив надають процеси принципової неадаптивності, надситуативної активності, особистісного росту, трансценденції, транскommунікації, самоактуалізації, самореалізації сенсожиттєвого пошуку [7].

Автор не залишає поза увагою аналіз співвідношення понять «копінг-поведінка» та «життєздатність». Зазначається, що терміни «особистісні копінг-ресурси» та «життєздатність» можуть бути синонімічні в тому плані, що включають низку характеристик, які допомагають людині долати труднощі. Проте подібність стосується лише структурних компонентів цих понять, зокрема включенням до них витривалості, емпатії, активності, сприйняття соціальної підтримки тощо. Структурна організація цих феноменів значно відрізняється.

Особистісні копінг-ресурси - це низка стійких психологічних характеристик, а життєздатність - це інтегративна властивість, суттєвою особливістю якого є цілісність. Крім цього, автор зазначає, що життєздатність більш широке, глобальне поняття, ніж копінг-ресурси [9]. А.Є. Рильська проводячи докладний аналіз феноменів життєздатності і життєздатності зазначає, що, незважаючи на схожість, ці поняття аж ніяк не синонімічні. По-перше, поняття життєстійкості зазвичай розглядається у тих подолання труднощів, подолання стресом. Свідчить про це і прямий переклад запозиченого терміна «hardiness» (англ.) - зухвалість, відвага, сміливість, витривалість, стійкість тощо.

Поняття «життєздатності» не є прямим запозиченням з англійської мови, проте не виключає в деяких випадках його трактування як «resiliens» - гнучкість,

пружність, пластичність. Традиційно у вітчизняній науці (починаючи з робіт Б.Г. Ананьєва), поняття життєздатності розглядається широко як здатність людини до ефективного функціонування, що співвідноситься з високим рівнем життєвих функцій. Наголошуються на таких функціональних аспектах життєздатності як соціальна адаптація, саморегуляція, механізм управління власними ресурсами тощо. [4].

На даний момент обидва поняття знаходяться на етапі стандартизації, тому їх зміст може суттєво розширюватися, доповнюватися емпіричними даними, змінюватись їх пояснювально-методологічні основи. Наведене вище дає можливість виділити життєзабезпечуючу функцію життєздатності. Насамперед це пов'язано з тим, що життєздатність розглядається в контексті життєвих труднощів та життя в цілому.

Життєздатність спрямовано як подолання стресу, а й становить систему життєвих смислів, відносин особистості, визначальних специфіку її відповіді стрес. Складаючи систему пояснювальних принципів особистості, життєздатність, впливає якість життя особистості щодо стабільності у важкі періоди. Навіть сильно травмують події, сприймаються життєздатною особистістю як природні, не «вибивають з колії» надовго, але, що підсилюють, збагачують життєвий досвід, роблять гнучкою, спокійно сприймає труднощі, мудрою.

Нам є доцільним розгляд понять від частки до загального за схемою «влаштоване поведінка – життєздатність – життєздатність». Саме рівень життєздатності та життєстійкості задаватиме специфіку копінг-відповіді особистості на стрес, причому це стосуватиметься не лише важких життєвих ситуацій, інтенсивних переживань, а й подій повсякденного стресу.

Висновок до першого розділу.

Толерантність – багатоаспектне поняття, яке актуально для різних культур, наукових дисциплін, а також різних напрямків дослідження в рамках лінгвістики.

Толерантність являє собою комунікативну категорію, оскільки володіє власним змістом і певними засобами реалізації, знаходиться в опозиції до інтолерантності і має градуальний характер прояви.

Ввічливість і толерантність мають відмінності як з точки зору змісту (повага особистості іншого / повага несхожості іншого, постулат робити іншому гарне / заборона робити іншому погане, етикетні / етичні міркування, ступінь проникнення в комунікативну свідомість), так і з точки зору засобів їх реалізації (стратегічні переваги, ритуалізованність / неритуалізованність).

Толерантність має ширший зміст і більш різноманітні засоби реалізації, ніж політична коректність. Це пояснюється тим, що толерантність має більшу кількість сфер застосування й інші способи реалізації крім евфемістичних заміन і ліквідації некоректних лексем. Це дозволяє вважати політичну коректність частиною толерантності і говорити про родо-видовий зв'язок між зазначеними категоріями.

Деякі регіони політичної коректності (введення мовних кодексів, списків заборонених слів і т. д.), викликані надмірним старанням не зачепити почуття тієї чи іншої групи людей, можуть розглядатися як приклади інтолерантності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

2.1 .Методика та вибірка дослідження толерантності до невизначеності у студентів як чинника їхньої життєстійкості в умовах війни.

Толерантність до невизначеності як особистісна диспозиція, що характеризує здатність людини витримувати ситуації невідомості, двозначності та неструктурованості, розглядається сучасними дослідниками в якості важливого адаптаційного ресурсу особистості. Особливої актуальності ця якість набуває в умовах хронічного стресу та невизначеності, якими супроводжується війна. Відтак, постає питання про роль толерантності до невизначеності у забезпеченні психологічної стійкості та життєздатності молоді, зокрема студентства, в екстремальних умовах воєнного часу.

Базуючись на теоретичних положеннях концепцій толерантності до невизначеності та життєстійкості особистості, нами висувається припущення про те, що толерантність до невизначеності може виступати чинником життєстійкості студентів в умовах війни. Передбачається, що високий рівень толерантності до невизначеності, який проявляється у прийнятті невизначених, неструктурованих ситуацій як виклику та можливості для саморозвитку, позитивно впливатиме на залученість студентів у процес життя, їх здатність контролювати події та готовність ризикувати й діяти попри відсутність гарантій і непередбачуваність результату. Водночас інтолерантність до невизначеності розглядається як негативний чинник життєстійкості, оскільки сприйняття невизначеності як загрози та прагнення її уникати обмежує адаптивність реагування особистості на стресові виклики. Окрема увага надається міжособистісному аспекту інтолерантності до невизначеності як фактору, що може блокувати активність студентів у соціальній взаємодії та комунікації в напружених і непередбачуваних ситуаціях воєнного часу.

Окрім зв'язків з життестійкістю, передбачається наявність впливу толерантності/інтолерантності до невизначеності на базисні переконання студентів про світ та їх психологічне благополуччя в умовах війни. Очікується, що високий рівень толерантності до невизначеності сприятиме збереженню позитивних уявлень про прихильність світу, доброту людей, справедливість, можливість контролювати події життя та цінність власного «Я», які можуть піддаватися сумніву в екстремальній ситуації воєнного конфлікту. Також толерантність до невизначеності розглядається як предиктор суб'єктивного благополуччя студентів та його компонентів: автономії, здатності керувати оточенням, особистісного зростання, позитивних стосунків, осмисленості життя та самоприйняття.

Для емпіричного дослідження толерантності до невизначеності як чинника життестійкості студентів в умовах війни було сформовано вибірку зі 80 студентів різних спеціальностей та навчальних закладів України, які безпосередньо зіткнулися з реаліями воєнного часу. Вибірка включала 45 жінок (56,3%) та 35 чоловіків (43,7%) віком від 18 до 23 років (середній вік — 20,6 років), статевий розподіл вибірки подано на рис. 2.1.1.

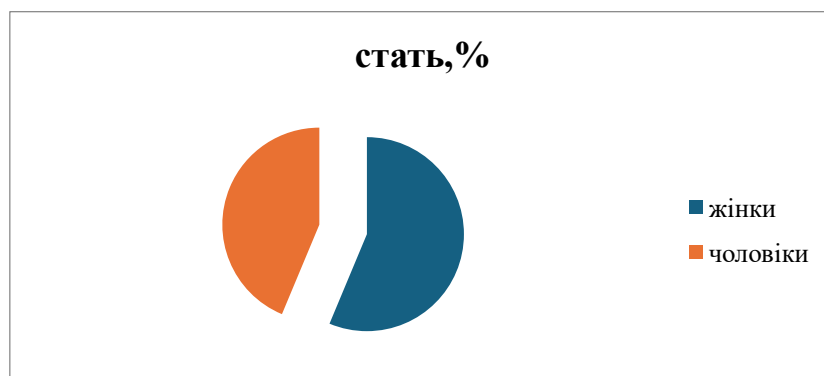

Рисунок 2.1.1 - Статевий розподіл вибірки, n=80.

У дослідженні було використано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення толерантності до невизначеності, базових переконань про світ, психологічного благополуччя та життестійкості студентів в умовах війни.

Однією з ключових методик стала «Шкала базових переконань» Р. Янофф-Бульман [16], яка дозволяє оцінити особливості суб'єктивного світосприйняття та

імпліцитної «теорії реальності» особистості. Методика містить 32 твердження, згруповані у 8 субшкал, що відображають базові уявлення особистості про доброзичливість навколишнього світу; доброту людей; справедливість світоустрою; контрольованість подій; роль випадковості; цінність і значущість власного «Я»; можливість самоконтролю; ступінь особистої удачливості. Досліджуваним пропонується оцінити кожне твердження за 6-бальною шкалою Лікерта: від «повністю не згоден» (1 бал) до «повністю згоден» (6 балів). Підраховуються середні значення для кожної субшкали. Вищі показники свідчать про більшу вираженість відповідного базового переконання.

«Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (в адаптації Т.Д. Шевеленкової та П.П. Фесенка) використовувалася з метою оцінки актуального рівня психологічного благополуччя студентів за шістьма основними компонентами: наявність позитивних стосунків з іншими, автономія, управління середовищем, особистісний ріст, наявність життєвих цілей та самоприйняття. Опитувальник містить 84 твердження, що утворюють зазначені шість шкал. Завдання досліджуваного - висловити ступінь своєї згоди з кожним твердженням, використовуючи 6-бальну систему відповідей: від «повністю не згоден» до «повністю згоден». Підраховуються сумарні бали за кожною шкалою та загальний показник психологічного благополуччя [17].

Для діагностики життєстійкості студентів було застосовано однойменний тест С. Мадді [15], методика вимірює систему переконань особистості про себе, світ і ставлення до нього, які дозволяють людині витримувати та ефективно долати стресові ситуації. Опитувальник складається із 45 тверджень, з якими потрібно виразити ступінь згоди за 4-бальною шкалою: від «ні» (0 балів) до «так» (3 бали). Пункти згруповані у три субшкали: залученість (переконаність у тому, що особиста активність дає максимальний шанс знайти у житті щось цікаве і цінне); контроль (впевненість у тому, що тільки борючись і долаючи труднощі, можна змінити те, що відбувається навколо і бути господарем своєї долі); прийняття ризику (погляд на життя як спосіб набуття досвіду, готовність діяти за відсутності стовідсоткової

гарантії успіху). Також підраховується загальний бал життєстійкості – інтегральна характеристика особистості, що відповідає за успішність подолання стресових ситуацій та зниження внутрішньої напруги.

Вивчення толерантності/інтолерантності до невизначеності здійснювалося за допомогою «Нового опитувальника толерантності до невизначеності» Т.В. Корнілової. Методика дозволяє визначити три аспекти ставлення особистості до ситуацій невизначеності: толерантність до невизначеності (прийняття невизначеності, комфортне самопочуття в непередбачуваних ситуаціях), інтолерантність до невизначеності (прагнення до ясності та впорядкованості, відторгнення невизначеності) та міжособистісна інтолерантність до невизначеності (дискомфорт у ситуаціях міжособистісної невизначеності). Опитувальник містить 33 твердження, по 11 на кожну шкалу. Досліджуваному пропонується висловити ступінь згоди з кожним із них за 7-бальною шкалою Ліккерта: від «повністю не згоден» (1 бал) до «повністю згоден» (7 балів). Підраховуються сумарні показники за трьома шкалами.

Отже, підібраний психодіагностичний інструментарій дозволить комплексно дослідити не лише толерантність до невизначеності як центральний конструкт дослідження, але й пов'язані з нею характеристики світогляду, психологічного благополуччя та життєстійкості студентів.

Для проведення статистичного аналізу було обрано методи описової статистики, відсотковий, кореляційний (за Пірсоном) та однофакторний дисперсійний аналіз.

Отримані нами результати проаналізуємо у наступному параграфі.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

Для аналізу взаємозв'язку між толерантністю до невизначеності та життєстійкістю у студентів в умовах війни був використаний комплексний психодіагностичний інструментарій, що включав низку затверджених методик. Спершу було проаналізовано результати за опитувальником толерантності до

невизначеності Т.В. Корнілової. Середні показники по вибірці за окремими шкалами склали: «Толерантність до невизначеності» — 54,2 бала, «Інтолерантність до невизначеності» — 58,7 бала, «Міжособистісна толерантність до невизначеності» — 31,4 бала. Для кращої інтерпретації даних вибірка була розділена на три групи залежно від рівня толерантності до невизначеності: високий (27,5% вибірки), середній (45%) та низький (27,5%).

Таблиця 2.2.1 - Показники прояву толерантності до невизначеності та її складників (за методикою Т.В. Корнілової), n=80.

Рівень толерантності до невизначеності	Толерантність до невизначеності	Інтолерантність до невизначеності	Міжособистісна толерантність до невизначеності
Високий	65,8	51,4	38,2
Середній	56,1	60,3	32,6
Низький	39,5	64,7	22,7

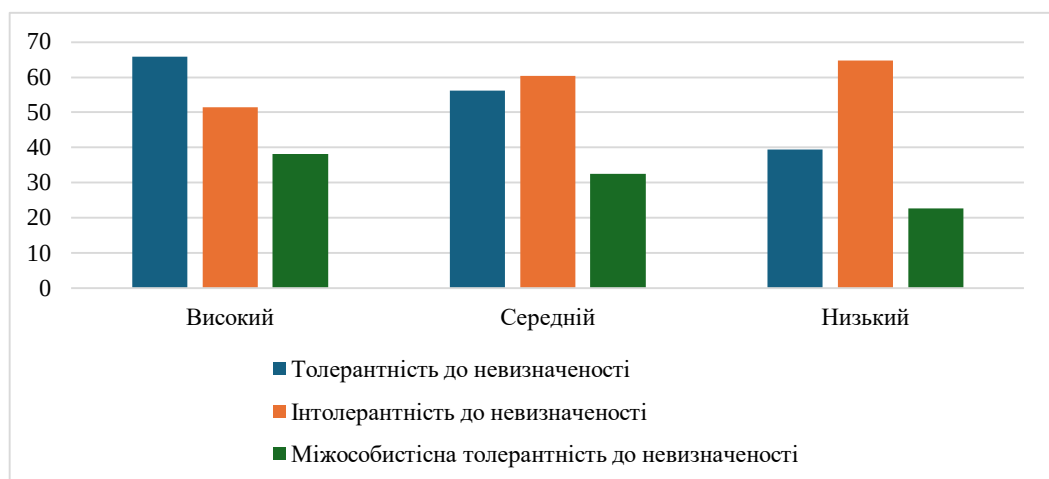

Рис 2.2.1 - Середні показники за шкалами опитувальника толерантності до невизначеності Т.В. Корнілової залежно від рівня толерантності до невизначеності, n=80.

Як видно з табл. 2.2.1 та рис. 2.2.1, респонденти з високим рівнем толерантності до невизначеності демонструють чітко вищі показники за шкалою «Толерантність до невизначеності» та нижчі за шкалами «Інтолерантність до невизначеності» і «Міжособистісна толерантність до невизначеності» порівняно з групами середнього та низького рівня, що свідчить про їхню здатність приймати невизначені,

багатозначні ситуації, відкритість до нового досвіду та готовність до змін як у міжособистісній взаємодії, так і в інших сферах життя.

Натомість студенти з низьким рівнем толерантності до невизначеності демонструють протилежну тенденцію — найнижчі середні показники за «Толерантністю до невизначеності» (39,5) та «Міжособистісною толерантністю до невизначеності» (22,7), але найвищі за «Інтолерантністю до невизначеності» (64,7), що вказує на їхнє прагнення до ясності, упорядкованості, неприйняття невизначених ситуацій, консерватизм у поглядах та взаєминах, уникнення ризику та новизни.

Група середнього рівня толерантності до невизначеності посідає проміжне становище за показниками трьох шкал, що відображає їхню здатність ситуативно проявляти як толерантність, так і інтолерантність до невизначеності залежно від обставин.

Для діагностики життєстійкості студентів було застосовано однойменний тест С. Мадді [15], який вимірює систему переконань особистості щодо себе, світу і ставлення до нього, які дозволяють людині витримувати та ефективно долати стресові ситуації. Якісна оцінка отриманих кількісних показників дає можливість виокремити прояв низького, середнього та високого рівнів показників життєстійкості та її складових. Для цього ми, спираючись на таблицю середніх значень та показників стандартного відхилення, виокремили діапазон норми, що представлено в табл. 2.2.2.

Таблиця 2.2.2 - Показники норми для оцінки проявів життєстійкості (за опитувальником С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Рассказової)

Показники норми	Показники життєстійкості			
	<i>загальний</i>	<i>залученість</i>	<i>контроль</i>	<i>прийняття ризику</i>
середнє	80,72	37,64	29,17	13,91
стандартне відхилення	18,53	8,08	8,43	4,39
середні значення	63-99	29-46	20-38	10-18

Нами було отримано результати, які подані в табл. 2.2.3.

Таблиця 2.2.3 - Показники прояву життєстійкості та її складників (за методикою С. Мадді), n=80.

Рівні прояву	Показники життєстійкості			
	<i>залученість</i>	<i>контроль</i>	<i>прийняття ризику</i>	<i>загальний</i>
високий	1 (1,3%)	0 (0,0%)	10 (12,5%)	2 (2,6%)
середній	29 (36,3%)	48 (60,0%)	55 (68,7%)	37 (46,3%)
низький	50 (62,4%)	32 (40,0%)	15 (18,8%)	41 (51,1%)

Як бачимо, лише у 2,6% (2 особи) виявляється високий рівень життєстійкості, у 46,3% (37 осіб) - середній рівень життєстійкості, у 51,1% (41 особа) – низький рівень життєстійкості. Це означає, що приблизно у половини студентів відсутня готовність використовувати власний ресурс для вирішення життєвої ситуації, яка викликає напруження або є відмінною від тієї, до якої вони були готові і на яку налаштовувались. Практично всі інші (за виключенням невеликої кількості – 2,6%) виявляють таку готовність посереднього рівня. Наочно це можна побачити на рис. 2.2.2.

Рис 2.2.2 – Рівні прояву життєстійкості, n=80.

Далі розглянемо як у представників дослідницької вибірки виявились складники життєстійкості (див. рис. 2.2.3).

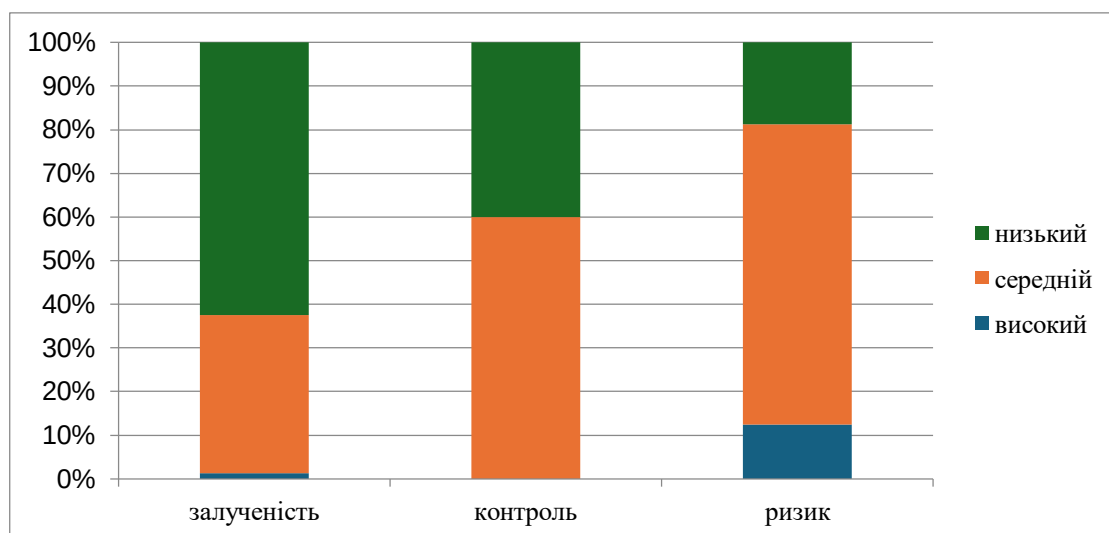

Рис 2.2.3– Рівні прояву складників життєстійкості, n=80.

Залученість, як складник життєстійкості, виявлена так: у 62,4% (50 осіб) вона є низькою, у 36,3% (29 осіб) - середньою, а у 1,3% (1 особа) - високою. Отже, дві третини вибірки виявили низький її рівень, тобто недостатньо залучені у зовнішні події, а наче перебувають у стані очікування. Можливо, це зумовлено саме станом війни, коли чоловіки перебувають в невизначеному («підвішеному») стані в очікуванні того, як складатиметься їхнє залучення до воєнних дій. майже третина виявили середній рівень, тобто мають достатньо виявлене ставлення до себе, зовнішнього оточення та особливостей контакту з ним, що визначається настановленням про його позитивне значення. На їхню думку, в цьому вони черпають сили, мають джерело мотивації, особистісної значущості та ціннісного відношення. Практично ми не виявили таку особливість найвищого рівня прояву.

Настановлення на контроль над подіями на низькому рівні виявлено у 40% (32 особи) студентів, середнього – у 60,0% (48 осіб) і жодного прояву. Йдеться про недостатній вияв контролю над життєвими подіями. Саме це стає причиною активації пошуку прийнятних шляхів та способів впливу на результати тих змін, які зумовлені стресом. Тобто не йдеться про їхню пасивність та безпорадність.

Настановлення на прийняття ризику низького рівня у дослідницькій вибірці було виявлено у 18,8% (15 осіб), середнього рівня - у 68,7% (55 осіб) і високого – у 12,5% (10 осіб). Як бачимо, більшість студентів, які взяли участь у обстеженні,

виявили достатній рівень готовності до ризику у важких / нових життєвих ситуаціях, що слугує підґрунтям сприймати життєві події як виклики та можливість отримання нового досвіду, який приводить до розвитку. Переважна більшість членів вибірки є достатньо відкритими до оточуючого світу, інших людей та суспільства, однак, майже кожен п'ятий має страх щодо набуття нового досвіду. Серед таких майже всі чоловіки. Високо ймовірно, що йдеться саме про страх набуття досвіду, пов'язаного з війною та їхній участі в ній.

Для перевірки припущення про можливий вплив толерантності до невизначеності на життєстійкість та пов'язані з нею характеристики базових переконань і психологічного благополуччя студентів було проведено статистичний аналіз отриманих емпіричних даних. Зокрема, застосовувались методи кореляційного та дисперсійного аналізу.

Розпочнемо з аналізу кореляційних зв'язків між досліджуваними змінними. У табл. 2.2.4 представлено результати кореляційного аналізу показників толерантності до невизначеності та компонентів життєстійкості студентів.

Таблиця 2.2.4 - Взаємозв'язки толерантності до невизначеності з показниками життєстійкості у студентів (n=80)

Показники	Толерантність	Інтолерантність	Міжособистісна інтолерантність
Залученість	-0,166	0,076	0,081
Контроль	-0,188	0,035	0,042
Прийняття ризику	-0,179	0,055	0,068

Як видно з таблиці, значущих кореляційних зв'язків між показниками толерантності/інтолерантності до невизначеності та компонентами життєстійкості у вибірці студентів не виявлено. Усі коефіцієнти кореляції є статистично незначущими ($p > 0,05$), у даному дослідженні не підтвердився очікуваний позитивний вплив толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів, як і негативний вплив інтолерантності.

Розглянемо тепер взаємозв'язки толерантності до невизначеності з базисними переконаннями студентів про світ (див. табл. 2.2.5).

Таблиця 2.2.5 - Взаємозв'язки толерантності до невизначеності з показниками базових переконань у студентів (n=80)

Показники	Толерантність	Інтолерантність	Міжособистісна інтолерантність
Доброзичливість світу	0,049	0,07	0,191
Доброта людей	0,076	-0,045	-0,127
Справедливість світу	-0,229	-0,035	0,016
Контрольованість світу	-0,167	0,035	-0,104
Випадковість як принцип	-0,064	-0,158	-0,134
Цінність власного «Я»	0,006	-0,084	0,1
Ступінь самоконтролю	0,181	0,064	0,225
Ступінь везіння	0,102	0,181	-0,041

Примітка. * – кореляція значуща на рівні $p < 0,05$.

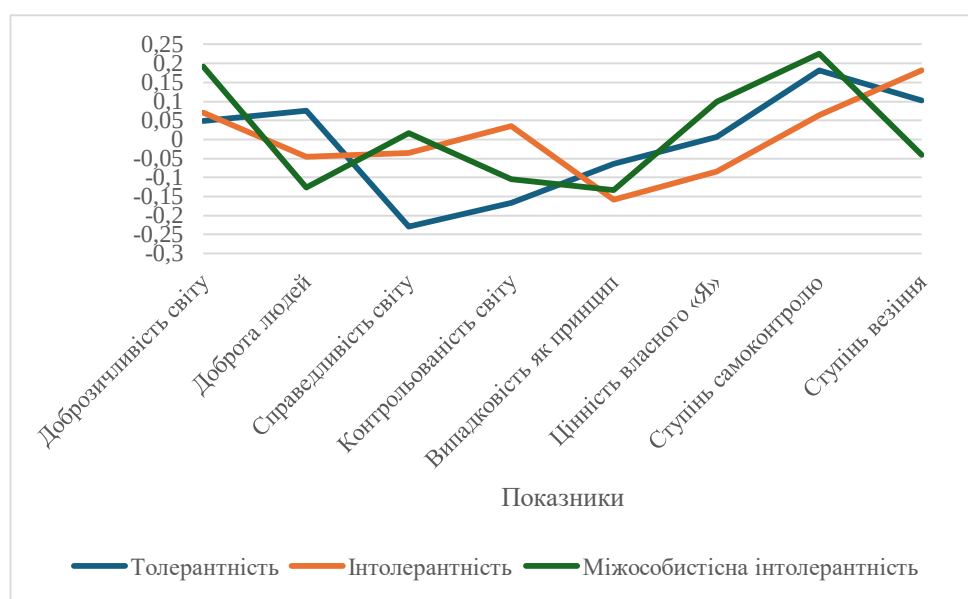

Рисунок 2.2.4 - Взаємозв'язки толерантності до невизначеності з показниками базових переконань у студентів, n=80

Аналіз кореляційної матриці показує наявність двох статистично значущих зв'язків між досліджуваними змінними. По-перше, виявлено слабкий негативний зв'язок між толерантністю до невизначеності та переконанням у справедливості світу ($r = -0,229$; $p < 0,05$). Тобто у студентів з вищою толерантністю до невизначеності

дещо менш виражена віра у справедливий світоустрій, де кожен отримує те, на що заслуговує. Цей, на перший погляд, парадоксальний результат можна інтерпретувати як прояв реалістичності життєвих уявлень толерантних до невизначеності особистостей.

По-друге, встановлено слабку позитивну кореляцію між міжособистісною інтолерантністю до невизначеності та переконанням у можливості власного самоконтролю ($r=0,225$; $p<0,05$). Студенти, яким притаманна підвищена тривожність та дискомфорт в ситуаціях міжособистісної невизначеності, більшою мірою вірять у те, що можуть контролювати події власного життя. Очевидно, ця віра дозволяє їм певним чином компенсувати інтолерантність до невизначеності в соціальних контактах.

Решта показників толерантності та інтолерантності до невизначеності не продемонструвала значущих зв'язків із базисними переконаннями студентів про світ та своє місце в ньому.

Перейдемо до аналізу взаємозв'язків толерантності до невизначеності з компонентами психологічного благополуччя студентів (див. табл. 2.2.6).

Таблиця 2.2.6 - Взаємозв'язки толерантності до невизначеності з показниками психологічного благополуччя у студентів ($n=80$)

Показники	Толерантність	Інтолерантність	Міжособистісна інтолерантність
Позитивні стосунки	0,119	0,051	0,076
Автономія	-0,128	0,21	0,183
Управління середовищем	-0,018	-0,031	-0,164
Особистісний ріст	-0,102	-0,293	0,117
Цілі в житті	-0,088	0,07	-0,045
Самоприйняття	0,019	0,049	-0,185
Психологічне благополуччя	-0,094	0,028	0,019

Примітка. ** – кореляція значуща на рівні $p<0,01$.

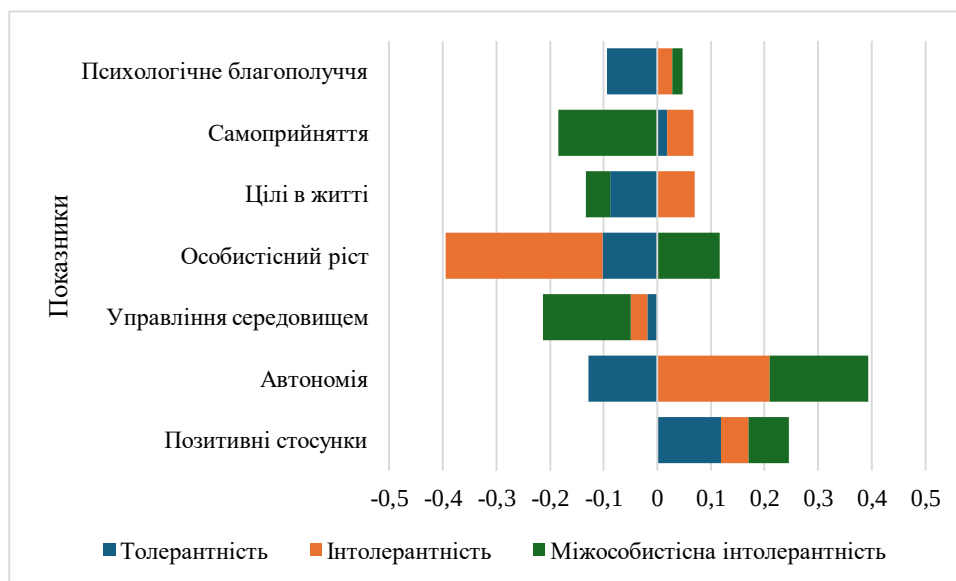

Рисунок 2.2.5 - Взаємозв'язки толерантності до невизначеності з показниками психологічного благополуччя у студентів (n=80).

Як свідчать дані таблиці, значущі кореляційні зв'язки між толерантністю до невизначеності та психологічним благополуччям студентів не виявлені. Проте встановлено наявність помірного негативного зв'язку інтолерантності до невизначеності з параметром особистісного росту ($r=-0,293$; $p<0,01$). Цей результат вказує на те, що студенти з вираженим прагненням до ясності, однозначності, з тенденцією уникати невизначених ситуацій, меншою мірою відчують власний прогрес, самореалізацію, цікавість до життя та відкритість новому досвіду. Отже, підтверджено певний негативний вплив інтолерантності до невизначеності на окремий аспект психологічного благополуччя особистості в умовах воєнного часу.

Для більш повної перевірки гіпотез про роль толерантності до невизначеності як чинника життестійкості, базових переконань та психологічного благополуччя студентів було застосовано однофакторний дисперсійний аналіз. Незалежною змінною (фактором) виступав рівень толерантності до невизначеності, який визначався шляхом процентильного поділу вибірки на три групи – з низьким, середнім та високим рівнем вираженості цієї властивості. Залежними змінними були показники життестійкості, базових переконань та психологічного благополуччя студентів. Результати дисперсійного аналізу представлено у таблицях 2.2.7-2.2.9.

Таблиця 2.2.7 - Показники життєстійкості студентів з різним рівнем толерантності до невизначеності (n=80).

Показники життєстійкості	Рівні толерантності до невизначеності		
	низький	середній	високий
Залученість	28,96	28,7	29,28
Контроль	21,42	22,7	22,48
Прийняття ризику	13,35	14,22	14,32

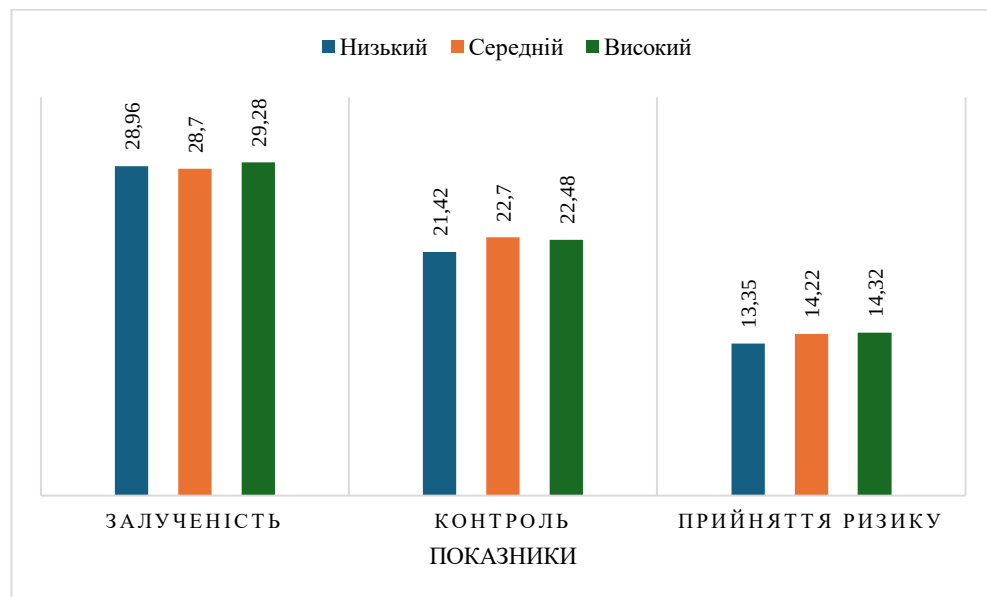

Рисунок 2.2.6 - Показники життєстійкості студентів з різним рівнем толерантності до невизначеності (n=80).

Як видно з Таблиці 2.2.7, рівень толерантності до невизначеності не чинить статистично значущого впливу на показники життєстійкості студентів ($p > 0,05$). Тобто студенти з низьким, середнім та високим рівнем толерантності до невизначеності не відрізняються між собою за ступенем залученості у діяльність, переконаністю у можливості контролювати події життя та готовністю до прийняття ризику.

Таблиця 2.2.8 - Показники базових переконань студентів з різним рівнем толерантності до невизначеності (n=80).

Показники базових переконань	Рівні толерантності до невизначеності		
	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
Доброзичливість світу	4,46	4,53	5,06
Доброта людей	3,69	3,36	3,63
Справедливість світу	4,19	3,53	3,5
Контрольованість світу	3,96	3,57	3,69
Випадковість як принцип	3,46	3,4	3,19
Цінність власного «Я»	3,54	3,55	3,91
Ступінь самоконтролю	3,15	3,53	3,94
Ступінь везіння	3,65	3,62	3,75

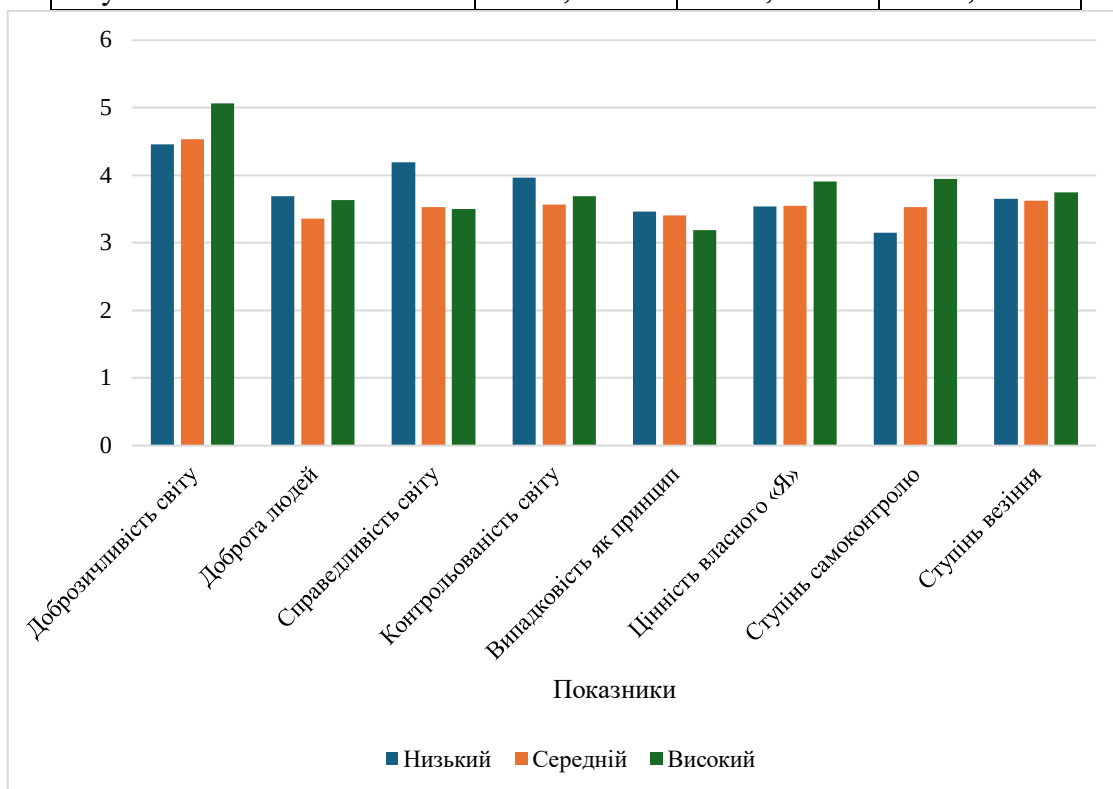

Рисунок 2.2.7- Показники базових переконань студентів з різним рівнем толерантності до невизначеності (n=80).

Дещо інша картина спостерігається стосовно впливу толерантності до невизначеності на базові переконання студентів. Встановлено статистично значущий вплив рівня толерантності до невизначеності на переконання у справедливості світу ($F=3,887$; $p<0,05$). Апостеріорні попарні порівняння за критерієм Шеффе показали, що студенти з низькою толерантністю до

невизначеності більшою мірою вірять у справедливий світоустрій, ніж студенти із середнім та високим рівнем цієї властивості ($p < 0,05$).

Також виявлено маргінально значущий вплив толерантності до невизначеності на переконання у можливості самоконтролю ($F=3,010$; $p=0,055$). Простежується тенденція до зростання цього базового переконання зі збільшенням рівня толерантності до невизначеності у студентів, хоча відмінності не сягають рівня статистичної значущості.

Таблиця 2.2.9 - Показники психологічного благополуччя студентів з різним рівнем толерантності до невизначеності ($n=80$).

Показники психологічного благополуччя	Рівні толерантності до невизначеності		
	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
Позитивні стосунки	4,12	4,17	4,78
Автономія	6,5	6,02	6,06
Управління середовищем	5,38	4,66	4,78
Особистісний ріст	5,81	4,93	5,41
Цілі в житті	5,35	4,72	5,09
Самоприйняття	4,62	4,81	5,09
Психологічне благополуччя	31,77	29,3	31,13

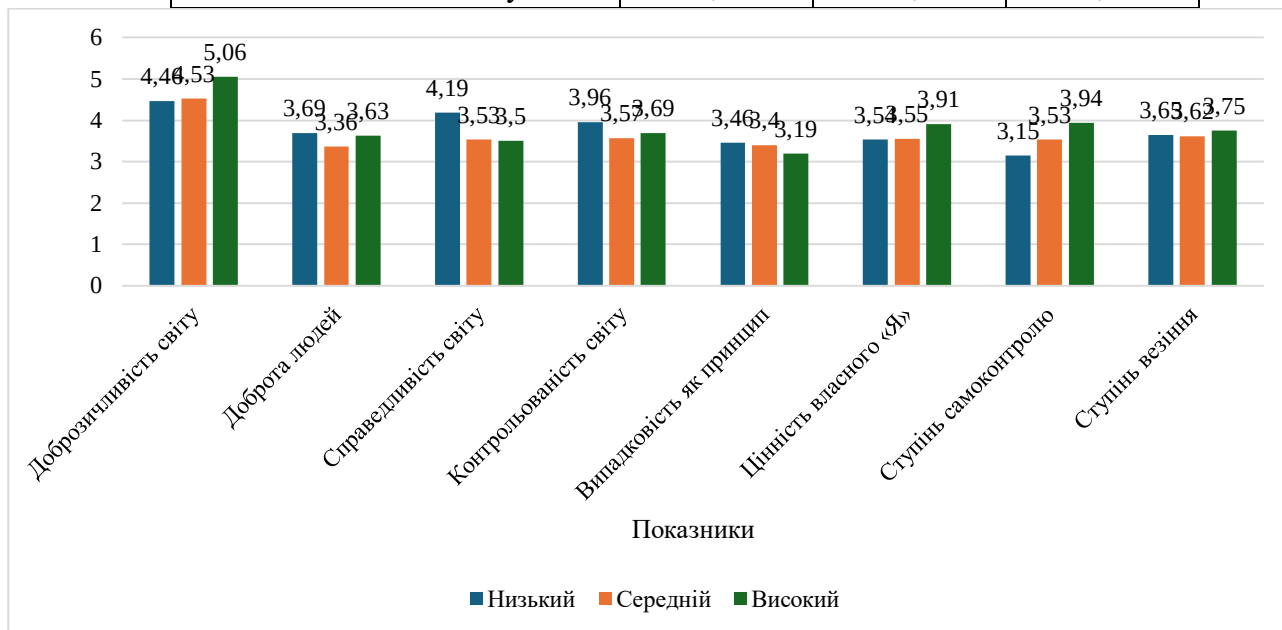

Рисунок 2.2.8 - Показники психологічного благополуччя студентів з різним рівнем толерантності до невизначеності ($n=80$).

Нарешті, у Таблиці 2.2.9 представлено результати дисперсійного аналізу впливу толерантності до невизначеності на параметри психологічного благополуччя студентів. Значущих відмінностей між групами з різним рівнем толерантності до невизначеності за жодним із компонентів психологічного благополуччя не виявлено ($p>0,05$). Отже, підтверджено результати кореляційного аналізу про відсутність зв'язку цих змінних у досліджуваній вибірці.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити такі основні висновки, толерантність до невизначеності є важливою особистісною рисою, яка характеризує здатність людини ефективно функціонувати в умовах відсутності чітких орієнтирів, неоднозначності та непрогнозованості ситуацій. Особливої актуальності ця якість набуває в екстремальних умовах, коли звичний плин життя порушується, а майбутнє стає невизначеним та непередбачуваним. Саме такі умови склалися в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року. Війна кардинально змінила життя мільйонів українців, зокрема студентської молоді, яка опинилася перед викликами не лише адаптації до нових реалій освітнього процесу, а й загрозами для життя та благополуччя, невизначеністю майбутнього.

У цьому контексті постає питання про роль індивідуальних відмінностей у толерантності до невизначеності як чинника психологічної стійкості та життєздатності студентів в умовах воєнного часу. Теоретичний аналіз проблеми дозволив припустити, що толерантність до невизначеності може виступати предиктором життєстійкості особистості, сприяючи збереженню залученості у процес життя, відчуття контролю над подіями та готовності приймати ризики заради цінного досвіду навіть в екстремальних ситуаціях. Натомість інтолерантність до невизначеності, що проявляється у прагненні до ясності, однозначності та передбачуваності, може гальмувати адаптаційні процеси, звужуючи поведінковий репертуар та посилюючи негативні емоційні реакції на невизначеність.

Насамперед, розглянемо детально результати, що стосуються впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів. Всупереч висунутій гіпотезі, кореляційний аналіз не виявив значущих зв'язків між показниками

толерантності/інтолерантності до невизначеності та компонентами життєстійкості – залученістю, контролем та прийняттям ризику, результати були підтверджені і даними дисперсійного аналізу, які засвідчили відсутність відмінностей у вираженості компонентів життєстійкості між групами студентів з низьким, середнім та високим рівнем толерантності до невизначеності.

Тобто, незалежно від схильності сприймати ситуації невизначеності як загрозливі чи, навпаки, як такі, що відкривають нові можливості, студенти демонструють однаковий рівень включеності у процес життя, переконаності у можливості впливати на події та готовності ризикувати задля цінного досвіду. Цей, на перший погляд, парадоксальний результат можна пояснити тим, що в умовах тотальної невизначеності, якою характеризується воєнний час, індивідуальні відмінності у толерантності до неї відходять на другий план порівняно з інтенсивністю та екстремальністю стресових чинників, що діють на всіх без винятку.

Інакше кажучи, руйнівна та загрозлива для життя ситуація війни настільки потужно впливає на життєстійкість студентів, що ефект цього впливу перекидає можливий внесок індивідуально-психологічних особливостей реагування на невизначеність. У цих надскладних умовах на перший план виходять інші особистісні ресурси протистояння стресу – базові переконання про світ і своє місце в ньому, цінності, смисли, соціальна підтримка тощо. Тобто життєстійкість швидше визначається глобальними світоглядними орієнтирами та вірою людини у свої сили, ніж ставленням до невизначеності.

Втім, зв'язок толерантності до невизначеності з базовими переконаннями особистості про світ виявився не таким однозначним. Кореляційний аналіз показав наявність слабого негативного зв'язку між толерантністю до невизначеності та переконанням у справедливості світу. Тобто студенти, які краще сприймають та навіть надають перевагу неструктурованим, неоднозначним ситуаціям, дещо меншою мірою вірять у те, що світ справедливий і кожен отримує те, на що заслуговує, результат підтверджується і даними дисперсійного аналізу, які показали,

що студенти з низьким рівнем толерантності до невизначеності значуще більше переконані у справедливості світоустрою, ніж їхні одногрупники з середнім та високим рівнем цієї властивості. Такий, на перший погляд, контрінтуїтивний зв'язок можна інтерпретувати, виходячи з сутності толерантності до невизначеності як особистісної риси, що відображає готовність приймати неоднозначність, суперечливість інформації про світ та відкритість новому досвіду. Ймовірно, ця риса передбачає певний рівень критичності та неупередженості мислення, здатність сприймати дійсність у всій її складності та непередбачуваності, без прагнення підганяти факти під певні жорсткі пояснювальні схеми.

Натомість інтолерантність до невизначеності, що проявляється у прагненні до ясності, категоричності суджень та неприйнятті неоднозначності, може спонукати особистість несвідомо застосовувати механізм «віри у справедливий світ» як засіб впорядкування хаотичної дійсності, особливо в умовах гострого стресу. Переконання у тому, що кожен отримує те, на що заслуговує, дозволяє певною мірою раціоналізувати несправедливість та жорстокість воєнного часу, зменшити відчуття вразливості та безпорадності перед війною. Втім, слабкість виявленого негативного зв'язку вказує на те, що таке пояснення радше є гіпотетичним і потребує подальшої емпіричної перевірки.

Також було встановлено слабкий позитивний зв'язок міжособистісної інтолерантності до невизначеності з переконанням у можливості контролювати події власного життя. Тобто студенти, яким притаманна підвищена тривожність та дискомфорт в ситуаціях невизначеності у стосунках з іншими, більшою мірою вірять у свою здатність контролювати значущі події. Ймовірно, ця віра дозволяє певною мірою компенсувати емоційну вразливість інтолерантних осіб в умовах непередбачуваності соціальної взаємодії, даючи відчуття контролю хоча б над окремими аспектами життя в цілому. Водночас, зважаючи на слабкість виявленого зв'язку, ця інтерпретація є досить умовною.

Загалом, зв'язки толерантності/інтолерантності до невизначеності з базовими переконаннями студентів про світ виявилися фрагментарними та слабкими за

силою. Очевидно, базисні уявлення про доброзичливість світу та людей, про цінність власного «Я», про можливість контролювати життєві події у студентському віці вже є досить сформованими та стійкими особистісними утвореннями, які визначаються цілою низкою чинників онтогенетичного, соціального та культурного характеру. В екстремальних умовах війни ці базові переконання можуть зазнавати певної трансформації, але вплив толерантності до невизначеності на цей процес, вочевидь, не є вирішальним.

Так само не підтвердилися очікування щодо суттєвої ролі толерантності до невизначеності у забезпеченні психологічного благополуччя студентів в умовах війни. Кореляційний та дисперсійний аналізи не виявили значущих зв'язків між показниками толерантності до невизначеності та компонентами психологічного благополуччя – позитивними стосунками з іншими, автономією, управлінням середовищем, особистісним зростанням, цілями в житті та самоприйняттям. Лише інтолерантність до невизначеності продемонструвала негативний зв'язок із особистісним зростанням, що вказує на певне гальмування відчуття саморозвитку та самореалізації у студентів із надмірною потребою в однозначності та визначеності. Втім, цей зв'язок є досить слабким і може відображати радше тенденцію, ніж закономірність.

Такі результати настановляють на думку про те, що психологічне благополуччя як інтегральна характеристика позитивного функціонування особистості визначається цілим комплексом зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких специфіка реагування людини на невизначеність є лише одним із багатьох. В умовах війни на перший план виходять більш фундаментальні фактори підтримання психологічного здоров'я, наявність надійних емоційних зв'язків, відчуття приналежності та потрібності, можливість зберігати власну ідентичність та цінності попри зовнішні загрози, віра у власні сили та спроможність долати труднощі, збереження життєвих цілей та смислів. Очевидно, ці базові ресурси визначають благополуччя студентів більшою мірою, ніж індивідуальна схильність толерувати невизначеність.

Отже, підсумовуючи результати дослідження впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів та пов'язані з нею характеристики базових переконань і психологічного благополуччя, можна констатувати, що висунута гіпотеза про провідну роль цієї особистісної риси як предиктора ефективності функціонування в умовах війни не знайшла однозначного підтвердження. Студенти з різним рівнем толерантності до невизначеності виявилися подібними за ступенем залученості у життя, відчуттям контролю над подіями та готовністю ризикувати заради важливого досвіду. Вони схожі за більшістю базових переконань про світ та рівнем психологічного благополуччя, демонструючи відносну стійкість цих особистісних характеристик в екстремальних умовах, результати ставлять під сумнів поширене уявлення про безумовно адаптивну роль толерантності до невизначеності в кризових ситуаціях. Вочевидь, в умовах тотальної непрогнозованості та хаотичності, якими супроводжується війна, ефекти індивідуального ставлення до невизначеності поступаються місцем більш загальним механізмам стресостійкості, життєздатності, здатності зберігати внутрішню цілісність та смисли попри руйнівний вплив травматичних подій. Адаптивність реагування на невизначеність певною мірою нівелюється інтенсивністю зовнішніх стресорів.

Згідно з результатами дослідження, толерантність до невизначеності в цілому не виявила значущих зв'язків з показниками психологічного благополуччя студентів, які опинилися в умовах воєнного конфлікту, закономірність підтверджується даними як кореляційного, так і дисперсійного аналізу. Незалежно від рівня вираженості толерантності до невизначеності — низького, середнього чи високого — студенти не відрізнялися за параметрами позитивних стосунків з оточенням, автономності, здатності керувати середовищем, наявності життєвих цілей та рівня самоприйняття. Отримані результати можуть свідчити про те, що психологічне благополуччя як інтегральна характеристика позитивного функціонування особистості визначається комплексним поєднанням різноманітних

чинників, і специфіка індивідуального реагування на ситуації невизначеності не відіграє вирішальної ролі серед них.

З одного боку, цей висновок може видатися дещо контрінтуїтивним, адже здатність ефективно долати невизначеність вважається одним із ключових особистісних ресурсів стресостійкості та психологічної пружності. В ситуації хронічного стресу і загрози, якою є війна, толерантність до невизначеності начебто мала б сприяти збереженню внутрішньої рівноваги, адаптивності та загального благополуччя особистості. Проте отримані дані засвідчують, що в екстремальних умовах військового конфлікту толерантність до невизначеності не є визначальним чинником психологічного стану студентів.

З іншого боку, такі результати можна пояснити тим, що в ситуації тотальної невизначеності та хаосу, властивих війні, індивідуальні відмінності в сприйнятті й переживанні невизначеності нівелюються потужністю зовнішніх стресогенних чинників. Іншими словами, руйнівний вплив самої воєнної ситуації на життєдіяльність, психіку та благополуччя людей є настільки значущим, що він применшує роль індивідуальних особливостей сприймання невизначеності. Тобто, в надзвичайних умовах війни на перший план виходять інші ресурси та чинники підтримання психологічного здоров'я особистості.

Такими фундаментальними факторами зміцнення психологічного благополуччя можуть бути базові переконання людини про світ і своє місце в ньому, система особистісних цінностей та життєвих смислів, наявність надійної соціальної підтримки з боку сім'ї, друзів, громади. Адже саме ці глибинні світоглядні й екзистенційні орієнтири визначають спосіб інтерпретації особистістю травматичних подій війни, її реакцій на них та можливостей подолання стресу. Натомість толерантність до невизначеності — це більш вузька й ситуативна якість, що стосується переважно когнітивно-поведінкової сфери та визначає типові реакції людини на невизначені обставини. Тому в критичних умовах війни цей чинник не чинить визначального впливу на загальну структуру психологічного благополуччя та позитивного функціонування особистості.

Єдиним винятком став негативний зв'язок між інтолерантністю до невизначеності та компонентом особистісного зростання у структурі психологічного благополуччя. Вищі показники особистісного росту відображають відчуття наявності потенціалу для розвитку, самореалізації, відкритості новому досвіду та подальшого зростання власних здібностей. І навпаки, низькі показники за цим параметром свідчать про застій особистісного розвитку, згасання інтересу до можливостей зростання та самовдосконалення. Негативний зв'язок між інтолерантністю та особистісним зростанням був очікуваним і логічним.

Загалом, результати дослідження свідчать про те, що в екстремальних умовах війни, коли невизначеність пронизує більшість сфер життя, індивідуальні відмінності у толерантності до невизначеності відходять на другий план. Очевидно, стресогенність воєнної ситуації є настільки потужним фактором, що її вплив на життєстійкість, базові переконання, психологічне благополуччя студентів є визначальним, нівелюючи ефекти індивідуально-психологічних властивостей, таких як толерантність до невизначеності.

Війна — це надзвичайна, екстремальна ситуація, яка ламає звичний плин життя, кидає виклик усталеним нормам і цінностям, підриває відчуття безпеки та передбачуваності майбутнього. Невизначеність стає невід'ємною складовою буття людини в умовах воєнного конфлікту — невизначеними є перспективи завершення бойових дій, ситуація з постачанням продовольства та комунальних послуг, можливості працевлаштування та здобуття освіти, безпека проживання в тій чи іншій місцевості. Навіть майбутнє найближчих годин чи днів видається невизначеним — чи не почнеться раптом обстріл, чи не доведеться терміново евакуюватися тощо. Сама війна є джерелом непевності, страху перед невідомим і загрозою, з якою важко змиритися.

Такий безпрецедентний тиск невизначеності на психіку людини є настільки потужним, що під його впливом індивідуальні відмінності у сприйнятті й переживанні невизначеності втрачають своє значення. Інакше кажучи, війна як глобальний стресогенний чинник ніби «зрівнює» людей у їхній реакції на

невизначеність незалежно від індивідуальних якостей толерантності. Екстремальний характер воєнної ситуації призводить до того, що звичні поведінкові патерни, емоційні схеми та когнітивні конструкти, пов'язані з невизначеністю, втрачають свою дієвість і специфічність.

Для студентської молоді, яка традиційно перебуває на етапі активного особистісного розвитку, пошуку життєвих орієнтирів та стратегій, війна стає потужним деструктивним фактором, який порушує звичний плин особистісного зростання. Невизначеність майбутнього, відсутність чітких перспектив кар'єрного та професійного розвитку, загроза життю та безпеці викликають гострий стрес і страх. І в цій ситуації індивідуальні особливості ставлення до невизначеності втрачають своє значення — потужний психотравматичний вплив війни ніби «затмарює» звичні адаптивні або дезадаптивні патерни реагування на невизначеність.

Студенти, яким у мирний час була притаманна висока толерантність до невизначеності, здатність сприймати неоднозначні і нестабільні ситуації без надмірного стресу та тривоги, в умовах війни опиняються в стані психологічного шоку, відчуття безпорадності та страху перед невідомим. З іншого боку, ті студенти, які завжди прагнули чіткості, передбачуваності й ясності в оточуючому світі, також переживають гостру фрустрацію, непевність і невпевненість у майбутньому. Війна ламає звичні життєві патерни, ціннісні установки та очікування як для толерантних, так і для інтолерантних до невизначеності особистостей.

Результати дослідження показали, що в таких умовах стресогенний вплив війни є настільки потужним, що нівелює відмінності у проявах життєстійкості, базових переконаннях і психологічному благополуччі студентів, які теоретично мали б пов'язуватися із загальним ставленням до невизначеності. Війна ламає звичні адаптаційні патерни поведінки, змушуючи кожну особистість шукати внутрішні ресурси для протистояння екстремальній ситуації. Провідну роль починають відігравати такі фундаментальні особистісні чинники, як система базових переконань, цінностей та життєвих смислів, рівень стресостійкості, наявність соціальної підтримки, а не вузька здатність толерувати чи уникати невизначеності.

Водночас отримані результати не заперечують адаптаційної ролі толерантності до невизначеності, в умовах війни її внесок у підтримання психологічної стійкості та життєздатності студентів може опосередковуватись іншими факторами — рівнем стресостійкості, оптимізму, соціальної підтримки, які потребують подальшого вивчення.

Хоча результати дослідження і не виявили прямого зв'язку між толерантністю до невизначеності та життєстійкістю, базовими переконаннями й психологічним благополуччям студентів в умовах війни, це не означає, що ця індивідуально-психологічна властивість не відіграє жодної ролі в адаптації до екстремальних ситуацій. Навпаки, здатність ефективно функціонувати в умовах невизначеності, нестабільності й відсутності чітких орієнтирів є безсумнівним ресурсом стресостійкості та життєздатності особистості. Проте в надзвичайних обставинах воєнного часу цей ресурс може проявлятися опосередковано, через взаємодію з іншими психологічними чинниками.

По-перше, можна припустити, що толерантність до невизначеності знаходиться у тісному взаємозв'язку з загальним рівнем стресостійкості особистості. Стресостійкість — це інтегральна властивість, яка визначає здатність людини протистояти руйнівному впливу стресових чинників, зберігати високу працездатність і ефективність діяльності в екстремальних умовах. Очевидно, що одним із важливих компонентів стресостійкості є саме вміння адекватно сприймати ситуації невизначеності, непередбачуваності, відсутності чітких орієнтирів і не впадати в стан паніки, тривоги чи депресії. Здатність толерувати невизначеність, приймати її як даність і не намагатися будь-що встановити чіткий контроль над невідомим — це важливий захисний механізм психіки в умовах хронічного стресу.

Таким чином, можна припустити, що толерантність до невизначеності сама по собі не виявляє прямого зв'язку з життєстійкістю та іншими показниками психологічної адаптації в умовах війни. Натомість вона може бути однією зі складових загальної стресостійкості особистості, взаємодіючи з іншими її компонентами — емоційною стабільністю, самоконтролем, вмінням знаходити

продуктивні копінг-стратегії. І саме через цей складний взаємозв'язок толерантність до невизначеності може опосередковано впливати на життєстійкість, сприяючи збереженню психологічної рівноваги та ефективного функціонування особистості в екстремальних ситуаціях.

По-друге, важливим чинником, який може модерувати зв'язок толерантності до невизначеності та психологічної адаптації в умовах війни, є оптимізм як диспозиційна якість особистості. Оптимізм визначається як генералізоване очікування позитивних подій у майбутньому, віра в кращий результат при досягненні цілей і розв'язанні проблем. У ситуації війни, де невизначеність майбутнього є однією з найбільших психотравмуючих обставин, оптимізм може виступати своєрідним «буфером», який пом'якшує деструктивний вплив непередбачуваності на психіку людини.

Для особистості з високим рівнем диспозиційного оптимізму невизначеність не сприймається як загроза, а радше як тимчасовий виклик, з яким можна впоратися завдяки збереженню віри у позитивний результат і сприятливий розвиток подій у майбутньому. Оптимістичний світогляд допомагає зберегти мотивацію, наполегливість у досягненні цілей, впевненість у можливості контролювати ситуацію попри її непередбачуваність. Відтак, можна припустити, що саме в поєднанні з високим рівнем оптимізму толерантність до невизначеності матиме позитивний зв'язок із життєстійкістю та іншими параметрами психологічної пружності особистості.

Нарешті, третім важливим фактором, який може модерувати зв'язок толерантності до невизначеності з психологічною адаптацією в умовах війни, є наявність надійної соціальної підтримки. Соціальна підтримка — це ресурси, що їх отримує людина від оточуючих її значущих осіб у вигляді інформації, допомоги, емоційного підбадьорювання та прояву емпатії. Для особистості, яка опинилася в ситуації хронічного стресу, соціальна підтримка з боку сім'ї, друзів, колег, а також професійна психологічна допомога відіграють роль потужного буфера, який захищає від руйнівного впливу стресових чинників.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розширенні спектру ситуаційних та індивідуально-психологічних чинників, які можуть взаємодіяти з толерантністю до невизначеності, впливаючи на особистісне функціонування студентів в умовах воєнного часу. Важливо також здійснити лонгітюдні дослідження динаміки толерантності до невизначеності у процесі адаптації студентської молоді до умов війни.

Висновки до другого розділу.

Дослідження впливу толерантності до невизначеності на життестійкість, базові переконання та психологічне благополуччя студентів в умовах війни виявило неоднозначні та складні взаємозв'язки між цими явищами. Хоча очікувалося, що толерантність до невизначеності буде сприяти більшій життестійкості, дані не підтвердили цього прямого зв'язку, це пояснено тим, що в умовах війни, коли невизначеність і стрес досягають екстремальних рівнів, індивідуальні відмінності в толерантності до невизначеності відходять на другий план порівняно з більш потужними факторами, такими як травматичний досвід, втрати та загрози життю.

Проте, дослідження виявило деякі цікаві кореляції. Студенти з вищим рівнем толерантності до невизначеності виявилися менш схильними вірити в справедливість світу, що може свідчити про їхню більшу реалістичність та здатність сприймати світ таким, яким він є, без ідеалізації. З іншого боку, студенти з вищим рівнем міжособистісної інтолерантності до невизначеності (тобто ті, хто відчуває дискомфорт у невизначених соціальних ситуаціях) частіше висловлювали переконання у власній здатності контролювати події свого життя, щодо психологічного благополуччя, то толерантність до невизначеності не показала значного впливу на більшість його компонентів, таких як позитивні стосунки з іншими, автономія, управління середовищем, наявність цілей у житті та самоприйняття. Однак, виявлено негативний зв'язок між інтолерантністю до невизначеності та особистісним зростанням. Тобто, студенти, які важко переносять невизначеність, можуть відчувати менше задоволення від власного розвитку та

самореалізації, що є важливим компонентом психологічного благополуччя, результати підкреслюють складність і багатогранність проблеми впливу толерантності до невизначеності на психологічну адаптацію в умовах війни. Вони свідчать про те, що толерантність до невизначеності не є універсальним захисним фактором, а її роль може змінюватися в залежності від конкретних обставин та індивідуальних особливостей особистості. У контексті війни, коли стресові фактори є надзвичайно сильними, толерантність до невизначеності може відігравати менш значущу роль, ніж інші психологічні ресурси, такі як стресостійкість, оптимізм та соціальна підтримка.

Подальші дослідження в цьому напрямку мають бути спрямовані на вивчення взаємодії толерантності до невизначеності з іншими особистісними рисами та ситуаційними факторами, які можуть впливати на психологічну адаптацію студентів в умовах війни. Також важливо дослідити динаміку толерантності до невизначеності протягом тривалого часу, щоб зрозуміти, як вона змінюється під впливом травматичних подій та як впливає на процес відновлення після травми. Це дозволить розробити більш ефективні програми психологічної підтримки та реабілітації для студентів, які пережили війну, з урахуванням їх індивідуальних особливостей та потреб.

ВИСНОВКИ

1. Досліджено толерантність до невизначеності як багатоаспектну особистісну рису, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Було проаналізовано різні теоретичні підходи до розуміння цього феномену, включаючи когнітивні, психоаналітичні та екзистенційні теорії, що підкреслюють важливість індивідуальних відмінностей у сприйнятті та реагуванні на невизначеність. Особлива увага була приділена когнітивному стилю, системі переконань та міжособистісному спілкуванню як ключовим аспектам толерантності до невизначеності. Виявлено, що толерантність до невизначеності може проявлятися в різних сферах життя, таких як навчання, робота, міжособистісні стосунки та прийняття рішень. Було розглянуто зв'язок толерантності до невизначеності з такими поняттями, як неоднозначність, ризик, непередбачуваність та складність.

2. Визначено основні методи вимірювання толерантності до невизначеності, включаючи шкалу Д. Маклейна та опитувальник Т.В. Корнілової, та розглянуто їх переваги та обмеження. Було проаналізовано зв'язок толерантності до невизначеності з іншими психологічними конструктами, такими як життестійкість, копінг-стратегії, тривожність, креативність та особистісний ріст, досліджено роль толерантності до невизначеності в умовах війни, коли вона може виступати як ресурс психологічної адаптації, допомагаючи людям справлятися зі стресом, невизначеністю та втратами, а також сприяти розвитку гнучкості, адаптивності та позитивного мислення. Крім того, було розглянуто вплив толерантності до невизначеності на прийняття рішень, управління стресом та інші аспекти поведінки людини в умовах невизначеності.

3. Вивчено методику та вибірку емпіричного дослідження впливу толерантності до невизначеності на життестійкість, базові переконання та психологічне благополуччя студентів в умовах війни в Україні. Було проаналізовано склад вибірки, що включала 80 студентів різних спеціальностей та навчальних закладів, та обґрунтовано вибір психодіагностичних методик, таких як «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т.В. Корнілової «Тест

життєстійкості» С. Мадді, «Шкала базових переконань» Р. Янофф-Бульман та «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф. Було детально описано процедуру проведення дослідження, включаючи інструкції для учасників, збір даних та статистичну обробку результатів.

4. Проаналізовано та інтерпретовано отримані результати, які показали відсутність прямого впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість студентів, пояснено нівелюванням індивідуальних відмінностей під впливом потужного стресогенного фактору війни. Проте, було виявлено кореляції між толерантністю до невизначеності та переконанням у справедливості світу, а також між міжособистісною інтолерантністю та переконанням у можливості самоконтролю. Результати дослідження підкреслюють складність взаємозв'язку толерантності до невизначеності та психологічної адаптації в умовах війни, вказуючи на необхідність подальшого вивчення взаємодії толерантності з іншими особистісними та ситуаційними чинниками, а також динаміки толерантності до невизначеності в процесі адаптації до травматичних подій. Обговорено можливі механізми та пояснення отриманих результатів, а також їх практичне значення для розробки психологічних програм підтримки та реабілітації студентів, які пережили війну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемов В.Ю., Сингаївська І.В. Особливості процесів прийняття рішень в умовах невизначеності. Вчені записки Університету «КРОК», 2022. № 1 (65). С. 149–163. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-65-149-163>.
2. Вельдбрехт О.О., Тавровецька Н.І. Шкала сприйнятого стресу (PSS-10): адаптація та апробація в умовах війни. Проблеми сучасної психології. 2022. № 2(25). С. 16–27. DOI: 10.26661/2310-4368/2022-2-2.
3. Громова Г.М. Інструменти вимірювання толерантності до невизначеності. Адаптація тесту «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2021. Вип. 47(50). С. 115–130. DOI: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi47\(50\).217](https://doi.org/10.33120/ssj.vi47(50).217).
4. Громова Г.М. Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості : дис. ... доктора філософії за спеціальністю : 053. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 208 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/hromova-dis_07_2022.pdf.
5. Гура Г.Н. Психологічна адаптація керівників бізнесу та підприємців до умов воєнного стану. Вектори соціальної, організаційної та економічної психології : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лют. 2023 р.). Київ : ДТЕУ, 2023. С. 72–78. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/f467895ec4bf440341490c621a6eccb8.pdf>.
6. Гусєв А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.07. Київ, 2009. 233 с.
7. Гусєв А.І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ : Ун-т менеджменту освіти АПН України, 2009. 233 с. URL: <http://www.dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1910>.
8. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Практична психологія: Вступ у спеціальність : навч. посібник, Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.

9. Коробка Л.М. Адаптація спільноти до суспільних змін унаслідок воєнного конфлікту: від переживання травми до відновлювальних зусиль та розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2019. Вип. 14. С. 176–182. DOI: 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-23.
10. Кузікова С.Б. Толерантність до невизначеності: теоретико-емпіричні розвідки. Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки». 2018. Том 1, № 3. С. 67–72. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/326>.
11. Лушин П.В. Невизначеність і типи ставлення до неї: ситуація психологічної допомоги. Психологічне консультування і психотерапія. 2016. Т. 1, вип. 5. С. 33–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pscp_2016_1_5_5.
12. Носенко Е., Шаповал М. Толерантність до невизначеності як системоутворювальний особистісний чинник творчої обдарованості. *Психологія і суспільство*. 2002. Вип. 1. С. 97.
13. Саннікова О.П., Санніков О.І. Толерантність до невизначеності як предиктор прийняття рішень особистістю. Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2020. Вип. 12(41). С. 98–123. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-12\(41\)-98-123](https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-12(41)-98-123).
14. Сняданко І.І., Калин Р.Ю. Дослідження ролі толерантності до невизначеності у керівників банківських організацій. Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки». 2019. № 1. С. 279–284. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-1-46>.
15. ТЕСТ життестійкості С. Мадді. URL: http://ni.biz.ua/1/1_5/1_51709_test-zhiznestoykosti-s-maddi.html#google_vignette
16. Шкала базових переконань про світ (WAS), автоматичний підрахунок тесту WAS. *EzTests.xyz*. URL: https://www.eztests.xyz/tests/ptsd_was/
17. Шкала психологічного благополуччя Ріффа. *EzTests.xyz*. URL: https://www.eztests.xyz/tests/personality_ryff/
18. Beard H., Cerf Ch. The Official Politically Correct Dictionary and Handbook. NY: Villard Books, 1992. 144 p.

19. Blommaert, J., Verschueren J. Debating Diversity: Analysing the Discourse of Tolerance. London: Routledge, 1998. 248 p. / <http://www.questia.com/read/102984668>
20. Bochner S. Defining Intolerance of Ambiguity. The Psychological Record. 1965. Vol. 15. P. 393–400. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF03393605>.
21. Boswell J.F., Thompson-Hollands J., Farchione T.J., Barlow D.H. Intolerance of Uncertainty: A Common Factor in the Treatment of Emotional Disorders. Journal of Clinical Psychology. 2013. Vol. 69(6). P. 630–645. DOI: 10.1002/jclp.21965.
22. Brown P., Levinson S.D. Politeness: Some Universals in Language Usage. - Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
23. Caffi C. Mitigation *Encyclopedia of Language and Linguistics* /edited by Keith Brown, Anne H. Anderson, Laurie Bauer, Margie Berns, Graeme Hirst, and Jim Miller. Vol. 8. Boston: Elsevier, 2006. pp. 171-174 / <http://www.questia.com/read/19993037>
24. Carleton R.N., Norton M.A., Asmundson G.J. Fearing the unknown: A short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. Journal of Anxiety Disorders. 2007. Vol. 21(1). P. 105–117. DOI: 10.1016/j.janxdis.2006.03.014.
25. Chilton P. Analysing Political Discourse: Theory and Practice. London: Routledge, 2004. 240 p. / <http://www.questia.com/read/107523868>
26. Ciria L.F., Quintero M.J., López F.J., Luque D., Cobos P.L., Morís J. Intolerance of uncertainty and decisions about delayed, probabilistic rewards: A replication and extension of C.C. Luhmann, K.Ishida, & G. Hajcak (2011). PLoS ONE. 2021. Vol. 16(9). Art. e0256210. DOI: 10.1371/journal.pone.0256210.
27. Cools E., Van den Broeck H. Development and Validation of the Cognitive Style Indicator. The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied. 2007. Vol. 141(4), P. 359–387. DOI: 10.3200/JRLP.141.4.359-388.
28. Craig G. The Media, Politics and Public Life. Crows Nest: Allen & Unwin, 2004. 232 p. / <http://www.questia.com/read/101449240>
29. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 489 p.

30. Dugas M.J., Hedayati M., Karavidas A., Buhr K., Francis K. & Phillips N.A. Intolerance of Uncertainty and Information Processing: Evidence of Biased Recall and Interpretations. *Cognitive Therapy and Research*. 2005. Vol. 29. P. 57–70. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10608-005-1648-9>.
31. Ecenbarger W. 'Senior Citizen' Is a Euphemism That Just Doesn't Fit *The Christian Science Monitor* December 22, 2004 / <http://www.questia.com/read/IP2-32613935>
32. Edwards G. C. *The Strategic President: Persuasion and Opportunity in Presidential Leadership*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009. 271 p. / <http://www.questia.com/read/117717423>
33. Epstein S. Cognitive-experiential self-theory: An integrative theory of personality : *Handbook of Psychology. Volume 5. Personality and Social Psychology. Personality Section* / eds. H. Tennen, J. Suls. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118133880.hop20500>.
34. Hofstede, G. J. Political Correctness: Words as *Weapons Business Renaissance Quarterly* 1, no. 1 (2006) / <http://www.questia.com/read/IP3-1262674571>
35. Jensen D., Kind A.J., Morrison A.S., Heimberg R.G. Intolerance of Uncertainty and Immediate Decision-Making in High-Risk Situations. *Journal of Experimental Psychopathology*. 2014. Vol. 5(2). P. 178–190. DOI: 10.5127/jep.035113.
36. Kahlenberg R. D. *Eleven: How to Achieve One America: Class, Race, and the Future of Politics One America? : Political Leadership, National Identity, and the Dilemmas of Diversity* / edited by Stanley A. Renshon. Washington, DC: Georgetown University Press, 2001 pp. 335-344. / <http://www.questia.com/read/118135111>
37. Mckinnon C., Castiglione D. *The Culture of Toleration in Diverse Societies: Reasonable Toleration*. Manchester: Manchester University Press, 2003. 223 p. <http://www.questia.com/read/119036929> /
38. Reisigl M., Wodak R. *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge, 2001. 312 p. URL: <http://www.questia.com/read/108054956>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Шкала базових переконань про світ (WAS)

1. Найменше нещастя вражає гідних, порядних людей.
2. Люди від природи непривітні та недоброзичливі.
3. Погані події розподіляються серед людей випадково.
4. Людська природа за своєю суттю добра.
5. Хороших речей, які трапляються в цьому світі, значно більше, ніж поганих.
6. Перебіг нашого життя багато в чому визначається випадковістю.
7. Загалом, люди заслуговують на те, що вони отримують у цьому світі.
8. Я часто думаю, що я зовсім поганий.
9. У світі більше добра, ніж зла.
10. Я в принципі щаслива людина.
11. Нещастя трапляються з людьми через помилки, які вони зробили.
12. Людей не дуже хвилюють проблеми інших.
13. Зазвичай я поведжусь так, щоб отримати найкращі для мене результати.
14. Хороших людей супроводжує щастя та удача..
15. Життя надто сповнене невизначеністю, яка визначається випадковістю.
16. Коли я думаю про це, вважаю, що мені дуже пощастило.
17. Я майже завжди докладаю зусиль, щоб не допустити, щоб зі мною трапилося щось погане.
18. Я невисокої думки про себе.
19. Загалом, хороші люди отримують у житті те, на що заслуговують .
20. Своїми діями ми можемо запобігти виникненню поганих речей із нами.
21. Дивлячись на своє життя, я розумію, що випадкові події пішли мені на користь.
22. Якби люди вживали превентивних заходів, більшості нещасть можна було б
23. Я вживаю необхідних заходів, щоб захистити себе від нещастя.
24. Взагалі життя – це здебільшого азартна гра.
25. Світ - гарне місце.
26. Люди здебільшого добрі і готові прийти на допомогу.
27. Зазвичай я поведжусь так, щоб принести собі найбільшу користь.
28. Я дуже задоволений тим, якою я є людиною.
29. Коли відбуваються погані речі, зазвичай це відбувається тому, що люди не вжили необхідних дій, щоб захистити себе.
30. Якщо ви придивитися досить уважно, то побачите, що світ сповнений добра.
31. У мене є підстави соромитися свого особистого характеру.
32. Я вдачливіший за більшість людей.

Методика. К. Ріфф

1. Більшість моїх знайомих вважають мене люблячою і відданою людиною.
2. Іноді я змінюю свою поведінку чи спосіб мислення, щоб не виділятися.
3. Як правило, я вважаю себе відповідальним за те, як я живу.
4. Мене не цікавлять заняття, які принесуть результат у віддаленому майбутньому.
5. Мені приємно думати про те, що я зробив у минулому і сподіваюся зробити в майбутньому.
6. Коли я озираюся назад, мені подобається, як склалося моє життя.
7. Підтримка близьких стосунків була пов'язана для мене із труднощами та
8. Я не боюся висловлювати свою думку, навіть якщо вона суперечить думці більшості.
9. Вимоги повсякденного життя часто пригнічують мене.
10. В принципі, я вважаю, що з часом дізнаюся про себе дедалі більше.
11. Я живу сьогоднішнім днем і не особливо замислююсь про майбутнє.
12. Загалом я впевнений у собі.
13. Мені часто буває самотньо через те, що у мене мало друзів, з якими я можу поділитися своїми проблемами.
14. На мої рішення зазвичай не впливає те, що роблять інші.
15. Я не дуже добре вписуюся в коло людей, що оточують мене.
16. Я належу до тих людей, яким подобається пробувати все нове.
17. Я намагаюся зосередитися на сьогоднішньому, бо майбутнє майже завжди приносить якісь проблеми.
18. Мені здається, що багато моїх знайомих досягли більшого успіху, ніж я.
19. Я люблю душевні бесіди з рідними чи друзями.
20. Мене турбує те, що думають про мене інші.
21. Я справляюсь зі своїми повсякденними турботами.
22. Я не хочу пробувати нові види діяльності - моє життя і так мене влаштовує.
23. Моє життя має сенс.
24. Якби в мене була така можливість, я багато чого в собі змінив би.
25. Мені здається важливо бути добрим слухачем, коли близькі друзі діляться зі мною своїми проблемами.
26. Для мене важливіше бути у згоді із самим собою, ніж отримувати схвалення оточуючих.
27. Я часто відчуваю, що мої обов'язки пригнічують мене.
28. Мені здається, що новий досвід, здатний змінити мої уявлення про себе та навколишній світ, дуже важливий.
29. Мої повсякденні справи часто здаються мені банальними та незначними.
30. Загалом я собі подобаюсь.
31. У мене не так багато знайомих, готових вислухати мене, коли мені потрібно виговоритися.
32. На мене впливають сильні люди.
33. Якби я був нещасний у житті, я вжив би ефективних заходів, щоб змінити ситуацію.
34. Якщо замислитися, то з роками я не став набагато кращим.
35. Я не дуже добре усвідомлюю, чого хочу досягти у житті.
36. Я робив помилки, але все, що не робиться, — все на краще.
37. Я вважаю, що багато чого отримую від друзів.
38. Людям рідко вдається вмовити мене зробити те, чого я сам не хочу.
39. Я непогано впораюся зі своїми фінансовими справами.
40. На мій погляд, людина здатна рости і розвиватися у будь-якому віці.
41. Колись я ставив перед собою цілі, але тепер це здається мені марнуванням часу.
42. Багато в чому я розчарований своїми досягненнями у житті.
43. Мені здається, що у більшості людей більше друзів, ніж у мене.
44. Для мене важливіше пристосуватися до оточуючих людей, ніж самотужки
45. Я засмучуюсь, коли не встигаю зробити все, що намічено на день.

46. Згодом я став краще розумітися на житті, і це зробило мене сильнішим і компетентнішим.
47. Мені приносить задоволення складати плани на майбутнє і втілювати їх у життя.
48. Як правило, я пишаюся собою і тим, який спосіб життя веду.
49. Навколишні вважають мене чуйною людиною, у якої завжди знайдеться час для інших.
50. Я впевнений у своїх судженнях, навіть якщо вони йдуть урозріз із загальноприйнятою думкою.
51. Я вмію розраховувати свій час так, щоб все робити вчасно.
52. У мене є відчуття, що з роками я став кращим.
53. Я активно намагаюся здійснювати плани, які складаю для себе.
54. Я заздрю способу життя багатьох людей.
55. У мене було мало теплих довірливих стосунків з іншими людьми.
56. Мені важко висловлювати свою думку щодо спірних питань.
57. Я зайнята людиною, але я отримую задоволення від того, що я справляюся зі справами.
58. Я не люблю опинятися у нових ситуаціях, коли потрібно міняти звичну для мене манеру поведінки.
59. Я не належу до людей, які блукають по життю без жодної мети.
60. Можливо, я ставлюся до себе гірше, ніж більшість людей.
61. Коли справа доходить до дружби, я часто почуваюся стороннім спостерігачем.
 - а) абсолютно не згоден
62. Я часто змінюю свою точку зору, якщо друзі чи рідні не згодні з нею.
63. Я не люблю будувати плани на день, бо ніколи не встигаю зробити все заплановане.
64. Для мене життя – це безперервний процес пізнання та розвитку.
65. Мені іноді здається, що я вже зробив у житті все, що можна було.
66. Я часто прокидаюся з думкою про те, що жив неправильно.
67. Я знаю, що можу довіряти моїм друзям, а вони знають, що можуть мені довіряти..
68. Я не з тих, хто піддається тиску суспільства в тому, як поводитися і як мислити.
69. Мені вдалося знайти собі підходяще заняття та потрібні мені стосунки.
70. Мені подобається спостерігати, як з роками мої погляди змінилися і стали зрілішими.
71. Цілі, які я ставив перед собою, частіше приносили мені радість, ніж розчарування.
72. У моєму минулому були злети та падіння, але я не хотів би нічого міняти.
73. Мені важко повністю розкритися у спілкуванні з людьми.
74. Мене турбує, як оточуючі оцінюють те, що я вибираю у житті.
75. Мені важко облаштувати своє життя так, як би хотілося.
76. Я вже давно не намагаюся змінити чи покращити своє життя.
77. Мені приємно думати про те, чого я досяг у житті.
78. Коли я порівнюю себе зі своїми друзями та знайомими, то розумію, що я багато в чому краще за них.
79. Ми з моїми друзями ставимося зі співчуттям до проблем один одного.
80. Я суджу про себе виходячи з того, що вважаю важливим, а не з того, що вважають важливим інші.
81. Мені вдалося створити собі таку оселю і такий спосіб життя, які мені дуже подобаються.
82. Старого собаку не навчити новим трюкам.
83. Я не впевнений, що мені варто чогось чекати від життя.
84. Кожен має недоліки, але в мене їх більше, ніж в інших.

ТЕСТ життєстійкості С. Мадді

Інструкція: Дайте відповідь, будь ласка, на кілька питань, відзначаючи галочкою той відповідь, який найкращим чином відображає Ваша думка

№	питання	немає	скоріше ні ніж так	скоріше так ніж ні	да
1.	Я часто не впевнений в своїх рішеннях.				
2.	Іноді мені здається, що нікому немає до мене діла.				
3.	Часто, навіть добре виспавшись, я насилу змушую себе встати з ліжка.				
4.	Я постійно зайнятий, і мені це подобається.				
5.	Часто я віддаю перевагу «плисти за течією».				
6.	Я міняю свої плани в залежності від обставин.				
7.	Мене дратують події, через які я змушений змінювати свій розпорядок дня.				
8.	Непередбачені труднощі часом сильно стомлюють мене.				
9.	Я завжди контролюю ситуацію настільки, наскільки це необхідно.				
10.	Часом я так втомлююся, що вже ніщо не може зацікавити мене.				
11.	Часом все, що я роблю, здається мені марним.				
12.	Я намагаюся бути в курсі всього, що відбувається навколо мене.				
13.	Краще синиця в руках, ніж журавель у небі.				
14.	Увечері я часто відчуваю себе абсолютно розбитою.				
15.	Я вважаю за краще ставити перед собою важкодоступні цілі і досягати їх.				
16.	Іноді мене лякають думки про майбутнє.				
17.	Я завжди впевнений, що зможу втілити в життя те, що задумав.				
18.	Мені здається, я не живу повним життям, а тільки граю роль.				
19.	Мені здається, якби в минулому у мене було менше розчарувань і негараздів, мені було б зараз легше жити на світі.				
20.	Проблеми, що виникають часто здаються мені нерозв'язними.				
21.	Зазнавши поразки, я буду намагатися взяти реванш.				
22.	Я люблю знайомитися з новими людьми.				
23.	Коли хто-небудь скаржиться, що життя нудне, це означає, що він просто не вміє бачити цікаве.				
24.	Мені завжди є чим зайнятися.				
25.	Я завжди можу вплинути на результат того, що відбувається навколо.				
26.	Я часто шкодую про те, що вже зроблено.				

27.	Якщо проблема вимагає великих зусиль, я вважаю за краще відкласти її до кращих часів.				
28.	Мені важко зближуватися з іншими людьми.				
29.	Як правило, оточуючі слухають мене уважно.				
30.	Якби я міг, я багато чого змінив би в минулому.				
31.	Я досить часто відкладаю на завтра те, що важко здійснити, або те, в чому я не впевнений.				
32.	Мені здається, життя проходить повз мене.				
33.	Мої мрії рідко збуваються.				
34.	Несподіванки дарують мені інтерес до життя.				
35.	Часом мені здається, що всі мої зусилля марні.				
36.	Часом я мрію про спокійне розмірене життя.				
37.	Мені не вистачає завзятості закінчити розпочате.				
38.	Буває, життя здається мені нудною і безбарвною.				
39.	У мене немає можливості впливати на несподівані проблеми.				
40.	Навколишні мене недооцінюють.				
41.	Як правило, я працюю із задоволенням.				
42.	Іноді я відчуваю себе зайвим навіть в колі друзів.				
43.	Буває, на мене навалюється стільки проблем, що просто руки опускаються.				
44.	Друзі поважають мене за завзятість і непохитність.				
45.	Я охоче беруся втілювати нові ідеї.				

Первинні дані психодіагностичного обстеження

Г-1. Толерантність до невизначеності:

№	Показники			
	толерантність	інтолерантність	міжособистісна	заг. рівень
1.	51	72	27	Середній
2.	52	49	37	Середній
3.	41	62	46	Низький
4.	63	66	41	Високий
5.	55	74	41	Середній
6.	63	66	29	Високий
7.	46	52	31	Середній
8.	60	69	46	Високий
9.	59	61	29	Середній
10.	58	53	38	Середній
11.	60	70	36	Високий
12.	68	75	26	Високий
13.	68	66	19	Високий
14.	57	67	39	Середній
15.	68	58	28	Високий
16.	52	56	40	Середній
17.	57	72	17	Середній
18.	54	70	30	Середній
19.	69	55	51	Високий
20.	64	78	32	Високий
21.	55	66	37	Середній
22.	70	64	32	Високий
23.	58	65	39	Середній
24.	58	53	22	Середній
25.	63	78	50	Високий
26.	53	55	33	Середній
27.	46	70	35	Середній
28.	56	51	22	Середній
29.	44	69	40	Низький
30.	64	51	47	Високий
31.	52	51	47	Середній
32.	55	56	32	Середній
33.	55	56	32	Середній
34.	53	62	46	Середній
35.	59	57	39	Середній
36.	60	62	18	Високий
37.	55	61	46	Середній

38.	63	69	35	Високий
39.	58	56	43	Середній
40.	39	63	32	Низький
41.	57	61	42	Середній
42.	45	66	29	Низький
43.	59	62	34	Середній
44.	52	55	22	Середній
45.	57	64	30	Середній
46.	56	66	31	Середній
47.	63	72	37	Високий
48.	60	59	45	Високий
49.	54	70	42	Середній
50.	64	62	36	Високий
51.	57	65	40	Середній
52.	55	67	34	Середній
53.	58	70	35	Середній
54.	60	71	32	Високий
55.	55	59	40	Середній
56.	62	68	35	Високий
57.	53	64	31	Середній
58.	58	66	37	Середній
59.	59	61	29	Середній
60.	56	65	38	Середній
61.	57	63	30	Середній
62.	50	65	33	Середній
63.	61	58	40	Високий
64.	56	67	39	Середній
65.	63	70	45	Високий
66.	68	62	27	Високий
67.	61	69	38	Високий
68.	55	66	41	Середній
69.	60	71	33	Високий
70.	62	64	32	Високий
71.	58	72	28	Середній
72.	65	68	46	Високий
73.	60	64	39	Високий
74.	57	62	35	Середній
75.	61	69	38	Високий
76.	58	71	34	Середній
77.	64	63	30	Високий
78.	60	68	39	Високий
79.	55	67	41	Середній

80.	61	62	45	Високий
-----	----	----	----	---------

Г-2. Життєстійкість

№	Показники			
	залученість	контроль	ризик	життєстійкість
1.	27	26	11	64
	23	25	19	67
	39	28	18	85
	35	27	15	77
	43	37	24	104
	23	29	20	72
	31	28	18	77
	39	35	26	100
	32	28	19	79
	39	23	20	82
	25	13	7	45
	13	16	1	30
	21	8	10	39
	29	12	15	56
	37	37	23	97
	24	30	14	68
	28	21	18	67
	48	39	23	110
	35	20	19	74
	12	9	7	28
	13	4	12	29
	2	6	3	11
	10	8	8	26
	40	30	12	82
	35	22	18	75
	27	18	17	62
	28	24	15	67
	15	12	3	30
	30	29	23	82
	14	9	5	28
	21	17	8	46
	25	18	17	60
	20	17	14	51
	18	14	7	39
	7	10	0	17
	24	16	7	47
	37	35	15	87

	20	15	14	49
	34	29	7	70
	30	17	10	57
	21	14	8	43
	27	22	13	62
	23	18	14	55
	25	19	16	60
	32	25	16	73
	28	19	11	58
	28	19	11	58
	20	14	8	42
	26	21	12	59
	27	20	14	61
	23	18	7	48
	29	21	17	67
	24	20	12	56
	22	19	11	52
	28	23	15	66
	30	24	15	69
	28	22	15	65
	27	20	14	61
	24	18	12	54
	32	26	12	70
	31	24	13	68
	28	22	13	63
	27	20	12	59
	23	19	11	53
	28	21	16	65
	32	24	15	71
	30	22	12	64
	27	20	13	60
	24	18	12	54
	28	23	15	66
	34	26	12	72
	30	22	12	64
	27	20	14	61
	24	18	12	54
	31	24	12	67
	30	24	15	69
	30	22	12	64
	27	21	14	62
	24	18	12	54

	28	23	15	66
--	----	----	----	----